

TARTALOM

Kedves Olvasóink!.....	2
Csepregi Márta: Hajdú Péter születésének centenáriuma.....	3
Lív versek.....	9
Baiba Damberg, Valt Ernštreit, Kempí Karl versei.....	
Rideg Béla: Anton Hansen Tammsaare: A citeraművész.....	14
Mai észt drámák (Csúcs Sándor ismertetése).....	16
Vojter Kitti: A nganaszan mozgásigék tipológiai rendszerezéséhez.....	20
Csúcs Sándor: Az uráli nyelvekről angolul.....	28
Zaicz Gábor: A Vértes Edit-díj megszűnése.....	31
Még egy nagyköveti visszaemlékezés (Csúcs Sándor ismertetése).....	35
Béres Mátyás–Kaiser Kamilla–Vojter Kitti: Turkui kalandok	
Beszámoló a 2023-as IFUSCO-ról.....	38
Krónika.....	41
Antal M. Gergely: Magyar-csángó, komi-permják. Nyelvjárás vagy önálló nyelv?.....	43

A címlapon
Hajdú Péter (1923–2002)

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

Szerkeszti: Csúcs Sándor (felelős szerkesztő), Molnár Zoltán

Szerkesztőség: Reguly Társaság: 2083 Solymár, Hóvirág u. 47.
Villanyposta: Csucs@btk.ppke.hu

Kiadja a Reguly Társaság a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szervezete közreműködésével

A társaság tagjai a lapot tagdíjuk fejében kapják. Tagdíj: dolgozóknak 2000 Ft, nyugdíjasoknak, diákoknak: 1000 Ft. Bankszámlaszámunk: 11101404–19664314–36000001.

© Waldberg Bt. Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, az adatfeldolgozó rendszerekbe való bevétel, nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes részeket illetően is.

HU ISSN 1416-776X * Printed in Hungary

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

XXVIII. évfolyam, 4. szám

2023. december

Hajdú Péter (1923–2002)

Kedves Olvasóink!

Most lenne száz éves Hajdú Péter akadémikus, finnugor nyelvész, a szegedi egyetem és az ELTE professzora, a Nyelvtudományi Intézet igazgatója. Ebből az alkalomból akadémiai ülészakot rendeztek a Nyelvtudományi Kutatóközpontban december 4-én. Erről a fontos eseményről csak a következő számunkban tudunk beszámolni. Most Csepregi Mártának, a jubiláns hűséges tanítványának megemlékezését közöljük.

Jómagam nem voltam Hajdú Péter tanítványa, de voltam titkár az általa elnökölt akadémiai bizottságban, igazgatóm volt a Nyelvtudományi Intézetben, és első cikkeim a Nyelvtudományi Közleményekben jelentek meg, aminek akkor felelős szerkesztője volt. Híres tankönyve a BUNy, a sok használatától elrongyolódott, ma is szívesen veszem kézbe. Így megerősíthetem Csepregi Márta pozitív értékelését, Hajdú Péter kiváló tudós és nagyszerű ember volt, aki nagy hatást gyakorolt a finnugor nyelvészet és az őstörténeti kutatás fejlődésére. Emléke tovább él!

Mostani számunkban jelentős terjedelemben foglalkozunk balti-finn témákkal. *Lív versek* c. cikkünkről elmondható, hogy egy kihalt nép élő költészetét mutatja be.

Észtországot Tammsaare egyik korai írása képviseli, valamint a kortárs észt drámákat tartalmazó kötetéről írt ismertetés. Jari Vilén korábbi budapesti finn nagykövet is megírta visszaemlékezéseit. Erről a műről is olvashatnak ebben a számunkban.

Vojter Kitti a szegedi egyetem hallgatója földrajzilag legtávolabbi nyelvrokonunk a nganaszán nyelv mozgást kifejező igéiről írt érdekes tanulmányt. A teljes uráli nyelvcsaládot felöleli a *The Uralic Languages* c. ez év tavaszán megjelent összefoglaló mű. Erre a vaskos kötetre bizonyára még többször visszatérünk.

Sajnálattal vettük tudomásul, hogy különböző okok miatt megszűnt a Vértes Editről elnevezett díj, ami erkölcsi és némi anyagi megbecsülést jelentett fiatal, tehetséges kollégáink számára. Igazán lenyűgöző az a névsor, amit Zaicz Gábor a kuratórium elnöke közöl a díj megszűnéséről szóló cikkében.

Újabb beszámolót közlünk az idej turkui IFUSCO-ról. Ez amiatt is aktuális, hogy jövőre az ELTE Finnugor tanszéke rendezi a finnugrista diákok és doktoranduszok konferenciáját.

Krónika rovatunkban többek között a Rokon Népek Napja idej megünnepléséről és Honti László akadémikus köszöntéséről olvashatnak.

Jelzem még, hogy a Reguly Társaság vezetőségének mandátuma 2024 tavaszán lejár, vagyis tisztújító közgyűlést kell tartanunk. Ennek előkészítése nem kis feladat, szükség lesz a jelenlegi vezetőség aktív közreműködésére.

Végül, ismételt arra biztatom olvasóinkat, különösen a fiatalokat, hogy küldjék el írásaikat, kommentárjaikat, műfordításaikat.

Csúcs Sándor

Hajdú Péter születésének centenáriumára

Száz évvel ezelőtt, 1923. december 27-én született Hajdú Péter, a 20. század második felének egyik legnagyobb hatású finnugristája. Elsősorban a szamojéd nyelvek kutatójaként tartják számon, de munkássága érintette az általános urálistika minden területét, sőt a határterületeket is, például az etnolingvisztikát és az őstörténetkutatást. Jelentős eredménnyel jártak tudománytörténeti búvárkódásai, és a tudományos ismeretterjesztést is magas színvonalon művelte. Mivel mindenki által elismert szakember volt, bő harminc éven keresztül, az 1990-es évek elejéig befolyással lehetett fontos tudomány- és kultúrpolitikai döntésekre.

Életútja

Hajdú Péter az 1940-es évek első felében végezte felsőfokú tanulmányait, részben a Pázmány Péter Tudományegyetem magyar–német szakán, részben az Eötvös Collegiumban¹. Az általános nyelvészetben Lazicz Gusztáv, a finnugrisztikában Györke Józsefet tekintette mesterének. Első munkahelye az Országos Széchényi Könyvtárban volt, majd annak keszthelyi részlegében. 1951-ben került vissza Budapestre, az MTA frissen alapított Nyelvtudományi Intézetébe. A közös intézeti munkát az etimológiai adatok gyűjtése jelentette, de emellett Hajdú Péter folytatta szamojéd kutatásait, és részt vett az 1953-ban kirobbant őstörténeti vitában. Molnár Erik belső-ázsiai őshaza elméletét cáfolta a nyelvészeti paleontológia, a régészet és a néprajz eredményeinek felhasználásával².

Hajdú Péter 1959-ben lett a szegedi egyetem bölcsészkarának professzora és a finnugor tanszék megalapítója. Egyetemi oktatóként szembesült a tankönyvek hiányával. Előbb a magyar szakos oktatásban használható egyetemi jegyzetet állított össze (A magyar nyelv finnugor alapjai, 1965), majd az uráli nyelvészet minden területét tárgyaló, máig érvényes művet (Bevezetés az uráli nyelvudományba, 1966). Ez messze meghaladta a szokványos tankönyvek színvonalát,

¹ Jelen írásban nem közlök pontos életrajzi és bibliográfiai adatokat. Ezek könnyen elérhetők a Wikipedia felületén és az mtmt.hu oldalon. Tudományos eredményeit a leginkább értő módon Mikola Tibor tekintette át a *Hajdú Péter 70 éves* című ünnepi kötetben (Budapest, 1993). Itt és most nem tudom bemutatni az életmű minden ágát, csak kiemelkedő jelentőségét igyekszem éreztetni néhány példával.

² Őstörténeti kérdésekkel később is foglalkozott: meggyőzően cáfolta László Gyula elméletét a kelet-európai őshazáról, amikor a pollentérképeket a nyelvi adatok tanúságával egybevetve megállapította, hogy ott volt az uráli őshaza, ahol a szibériai tajga és a lombos erdő találkozott a Kr. e. VI-IV. évezredben, azaz az Ob és az Észak-Ural között, valamint a Pecsora forrásvidékén. Az 1970-es években Szegeden részt vett „Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba” című sorozat szerkesztésében.

amit mi sem bizonyít jobban, hogy 1967-ben akadémiai doktori fokozat járt érte. Közben szűkebb kutatási területe sem szenvedett kárt: 1968-ban jelent meg a Chrestomathia Samoiedica, mely hamarosan a nyenyec és szőlőkup nyelvvel való ismerkedés alapművévé vált, egyben első kötete és mintája a Tankönyvkiadó igen sikeres Chrestomathia sorozatának, mely jelenleg immár tíz kötetet számlál. A rokon nyelvek nyelvtani rendszerét bemutató, emellett szöveggyűjteményt, szöszedetet és irodalomjegyzéket tartalmazó kézikönyvek az egyetemi oktatáson messze túlmenően minden finnugristának és általános nyelvésznek jó, ha a keze ügyében vannak – ezért is kézikönyvek.

A tankönyvek sora ezzel nem ért véget. Hajdú Péter az 1962-ben, a Gondolat Kiadónál megjelentetett Finnugor népek és nyelvek című munkáját Domokos Péterrel összefogva alaposan átdolgozta. Az irodalmi fejezetekkel kibővített mű 1978-ban látott napvilágot Uráli nyelvrokonaink címmel. A címadás része volt annak a törekvésnek is, hogy a tudomány megújítása új terminológia bevezetésével járjon. Hajdú Péter szorgalmazta a finnugor helyett az uráli, a finnugrisztika helyett az urálistika kifejezés elterjesztését. Az ő szóhasználatában az urálistika nemcsak a finnugor és szamojéd nyelvek együttes vizsgálatát jelentette, hanem minőségében újat, modern szemléletű kutatást.

Ezek a művek később némileg átdolgozva, az aktuális olvasóközönség ismereiteihez és igényeihez igazítva fordításban is megjelentek lengyel, német, angol és orosz nyelven.

1974-ben Hajdú Péter visszaköltözött Budapestre, ezúttal a Nyelvtudományi Intézet igazgatói pozícióját foglalta el. 1982-től újból egyetemi tanár, az ELTE Finnugor Tanszékén, ahol 1985 és 1992 között a tanszékvezetői tisztséget is betöltötte. Még Szegeden, 1970-ben akadémiai kutatócsoportot hozott létre. Munkatársai követték őt további állomáshelyeire is. Kutatóprofesszori megbízatása 1996-ig tartott, amikor végleg nyugdíjba vonult.

A finnugor szak elindítása

Az 1960-as évek elején mindhárom tudományegyetemen (Budapesten, Debrecenben és Szegeden) felmerült a finnugor szak létesítésének az igénye. Addig csak a magyar szakos tanulmányok keretében lehetett finnugor stúdiumokkal foglalkozni. A minisztérium a szegedi finnugor tanszékot bízta meg, hogy dolgozza ki egy hároméves, C szakos képzés programját. Hajdú Péter vezetésével készült el a nyelvészeti program, de a társtudományokhoz országos összefogásra volt szükség. A néprajzi programot Gunda Béla, az irodalmi Képes Géza, a régészetit László Gyula, az embertanít Lipták Pál dolgozta ki. A tervet megvitatta és jóváhagyta az MTA Finnugor Munkabizottsága is. Lakó György így méltatta a kezdeményezést: „1963-ban »finnugor szak« néven a finnugrisztika is bevonult egyetemünk az úgynevezett tudományos szakok közé, s ezzel egyrészt a jöven-

dő finnugor nyelvész kutatók előképzésével kapcsolatos problémák megoldása terelődött kedvező mederbe, másrészt a finnugor népek történelmének, néprajzának és irodalmának az oktatása is az eddiginél határozottabb formát öltött” (NyK 67: 5).

Finn–magyar kultúrkapcsolatok

A gimnazista Hajdú Péter cserediákként a finn tövidéken töltött egy nyarat, ami megalapozta finn nyelvtudását, és pályaválasztását is befolyásolta. Mivel a finn–magyar kapcsolatok hagyományosan tudósok barátságán és szakmai együttműködésén alapultak, az 1950-es években Hajdú Péter egyike volt azoknak, akik a háború alatt megszakadt kontaktusok felélesztésén munkálkodtak. 1959-ben a finn és a magyar állam tudományos és kulturális együttműködési megállapodást írt alá. Az egyezmény alapján létrejött vegyesbizottságnak Hajdú Péter kezdettől fogva tagja volt. Ez a bizottság előbb évente majd kétfévente ülésezett, és döntött az elkövetkezendő időszak közösen megvalósítandó programjáról, többek között az ösztöndíjas keretről, lektorok cseréjéről, műfordítói tevékenységről és könyvkiadási tervekről. 1984-ben, az egyezmény aláírásának 25. évfordulóján *Barátok – Rokonok* címmel tanulmánykötet jelent meg az Európa Kiadónál, mely finn és magyar szerzők bevonásával mutatja be a sokrétű kapcsolattörténetet. A kötetnek még abban az évben elkészült a finn változata (*Ystäväit – Sukulaiset*), 1986-ban pedig a Corvina Kiadó megjelentette az angol fordítást is (*Friends and Relatives*). Hajdú Péter e kiadványok ügyének aktív előmozdítója volt szerzőként és szerkesztőbizottsági tagként egyaránt.

Nemzetközi Finnugor Kongresszusok

1955-ben egy budapesti finnugor nyelvészeti konferencián született döntés egy nemzetközi szintű kongresszus szervezéséről. Ez a kongresszus 1960-ban Budapesten valósult meg, s létrejöttében fontos szerepe volt az előző évben aláírt finn–magyar kulturális egyezménynek. Hajdú Péter természetesen ott volt ezen a kongresszuson, és bekerült a kongresszusok nemzetközi bizottságába is (ICFUC). A következő harminc évben személyesen is nagy hatással volt a kongresszusokra, különböző szerepekben: az ICFUC tagjaként a kongresszus tudományos irányvonalának alakítója, akadémikusként kongresszusok anyagi feltételeinek megteremtője és a magyar delegáció kiutazásának szervezője, a magyarországi helyszínek esetében pedig mint ICFUC elnök. Plenáris előadásai mindig a tudomány éppen aktuális irányváltásaihoz illeszkedtek, legyen szó akár a tallinni megszólalásáról, melyen az areális kutatások jelentőségét hangsúlyozta, vagy a debreceni prezentációról, melyben az uráli nyelvek másodlagos egyezéseit tárgyalta.

A kongresszusok után részletesen tájékoztatta mind a szakmai közönséget, mind a finanszírozó intézményeket. A turkui kongresszusnak értékelte azt az újítását, hogy poszter előadásokkal is fel lehetett lépni, mondván: „A vizuális látvány mindenképpen a jobb értelmi befogadást segíti elő, mint a gyorsan elhangzó szó” (NyK 83: 171). Tartalmi szempontból is biztató jelekről számolt be: „Érdekes volt megfigyelni, hogy szinte valamennyi uráli szakágazat területén – de mindenekelőtt a nyelvészetben – elég látványos nemzedéki megújulás van folyamatban. Ennek a megnyilvánulása volt pl., hogy igen sok »konkrét« nyelvi anyagú előadás szilárd elméleti alapokra támaszkodott, és következtetéseiben is metodológiai általánosításokra törekedett. Remény van hát arra, hogy a nyelvteóriája és a speciális nyelvészetek közötti határzóna mindinkább összeszűkül s előbb-utóbb talán el is mosódik” (NyK 83: 177).

Az 1975. évi budapesti kongresszus előkészítésében komoly részt vállalt a magyar tudomány- és kultúrpolitika, többek között a könyvkiadás terén. Ebben fontos szerepe volt Hajdú Péternek is. Ő szerkesztette az Uráli népek – nyelv-rokonaink kultúrája és hagyományai című, a Corvina kiadónál megjelent tanulmánykötetet, melyben négy finn és tíz magyar szerző vett részt, mindnyájan tudományáguk jeles képviselői. Ebben a kötetben reprezentatív módon jelent meg a tágabb értelemben vett finnugrisztika, azaz a nyelvészet mellett helyet kapott e népek őstörténetének, történelmének, tárgyi és szellemi néprajzának, valamint irodalmának a kutatása. Ez a kötet még ugyanabban az évben megjelent finnül, valamint később elkészült az angol és a francia fordítás is.

Szintén Hajdú Péter szerkesztette az Európa Kiadónál megjelent, Tundraföldi öreg című szamojéd mesekötetet. A finnugor kongresszusnak köszönhető ezen kívül a Domokos Péter által szerkesztett Medveének – a keleti finnugor népek irodalmának kistükre, valamint a *Vízimadarak népe* című kötet. Ez külföldi szerzők tanulmányainak fordítása Gulya János szerkesztésében.

Az 1990. évi debreceni finnugor kongresszuson Hajdú Péter az ICFUC aktuális elnökeként vett részt. Már nyitó beszédében felvetette, hogy szükség lenne a kongresszus reformjára a következő területeken: 1) tematikai tisztaság, ezen belül a) törekedni kell a nyelvészet általános fejlődési menetébe illő tematikai korlátozásra, b) legyen több kisebb létszámú és szűkített tárgykörű szakmai szimpózium, c) a finnugor népek képviselőinek nagyszabású kulturális összejöveteleit el kellene választani a tudományos tanácskozásoktól, akár a két világháború közötti kulturális kongresszusok hagyományának újraélesztésével; 2) az ICFUC átszervezése: kisebb létszámú, hatékonyabb bizottságra lenne szükség; 3) a nyelvi sokféleség helyett egy közös nyelv legyen, az angol³.

³ Ezeket a felvetéseket az idő részben megoldotta: a kulturális és érdekvédelmi funkció átkerült az 1992-ben létrejött Finnugor Népek világkongresszusához. Viszont az ICFUC nem változott, sőt tovább bővült, az előadások nyelvei között megmaradt az orosz, német, részben a finn és a

Publikációs tevékenység

Hajdú Péter tudományos munkásságát két szóval tudnám jellemezni: univerzális és koherens. Univerzálisnak olyan értelemben tartom, hogy vizsgálatai kiterjedtek a nyelvtörténetre és a leíró nyelvészetre, az összes nyelvi szintre és szinte az összes rokon nyelvre. De nemcsak a rokon nyelvekre, hanem a földrajzilag közeli és távoli nyelvekre – az esetleges érintkezés vagy a szerkezeti hasonlóság miatt. Ez az univerzalitás az elméletekre is vonatkozott. Az összehasonlító finnugor nyelvészet legjobb hagyományait folytatta, de alkalmazta a strukturalista és a funkcionális nyelvészet eredményeit is. A uráli kutatások megújításához szükségesnek tartotta az areális nyelvészeti és a nyelvtipológiai szempontok érvényesülését.

Mindezen ismeretek, elméletek és módszerek pedig valóban koherens módon, egymást kiegészítve és támogatva jelentek meg Hajdú Péter írásaiban. Valóban az urálistika egyik megújítója lett, hazai és nemzetközi téren egyaránt.

Fontosnak tartotta, hogy a legfontosabb tanulmányai a magyar mellett idegen nyelven is megjelenjenek. Teljes bibliográfiája 400 műből áll, ezek közül 101 idegen nyelvű. Legszívesebben németül publikált (az ő idejében még érvényes volt, hogy ez a finnugrisztika anyanyelve), de az angol mellett finn, francia, orosz, olasz és lengyel nyelvű tételek gazdagítják munkásságjegyzékét.

Hűségesen és szorgalmasan írta a recenziókat is. Pályájának első évtizedeiben, amikor nehezen lehetett hozzájutni a külföldi kiadványokhoz, ő önzetlenül osztotta meg az elolvasott szakkönyvekből – többek között a szovjetunióbeli szibirisztikai kiadványokból – szerzett ismereteit.

Nem sajnálta idejét és energiáját az egyébként lélekölő lexikoncikkek írásától sem. Közről láttam, hogy a kilencvenes évek elején milyen széleskörű adatgyűjtő munkával kezdett bele a Magyar Nagylexikon uráli népekről, nyelvekről és uralista tudósokról szóló szócikkeinek szerkesztésébe. Ezt a munkát utóbb nekem adta át, s az általa felállított mérce mindvégig kötelező érvénnyel hatott rám.

Hajdú Péter valódi filosz módjára mindig az eredeti forrásokhoz nyúlt vissza, akár nyelvi adatokról, akár az elődök viselt dolgairól volt szó. Egy nyomozó kíváncsiságával vette be magát poros kéziratok közé. Otthonosan mozgott a finn Állami Levéltárban, ahol a Donner-család levelezését kutatta, több részletet ki is adott belőle csakúgy, mint az MTA kéziratárában, ahol Budenz József munkásságának rejtett oldalaira derített fényt. Utolsó éveiben sok fáradtsággal és utána-

magyar is, bár az angol nyelv dominanciája erősödött. A kongresszusok átszervezésének – esetleges megszüntetésének – gondolata időről időre felmerül, legutóbb a bécsi kongresszuson, de határozott döntés ott sem született. Jelenleg készülünk a 2025. évi, tartui kongresszusra. Ugyanakkor a tiszta tematikájú, kisebb létszámú szimpóziumok nagy népszerűsége tettek szert a világon. Ezekben finnugristák is aktívan vesznek részt.

járással tisztázta Györke József életrajzának homályos pontjait. Nem nyugodott addig, amíg méltó emléket nem állított szeretett tanárának.

Jubiláló kollégáihoz intézett köszöntő szavait a pontosság és az adatgazdagság jellemezte. Kiváló stilsza lévén néhány találó szóval jellemezte pályatársait. Nekrológjaiban a nálánál idősebb kollégákról a legnagyobb tisztelet hangján, kortársairól kollegiális elismeréssel szólt, a fiatalon távozott munkatársaktól, mint Márk Tamástól vagy Mikola Tibortól búcsúzva nem palástolta mély megrendülését, őszinte fájdalmát. Tollát a szeretet és a megbecsülés érzése vezette.

Hajdú Péter mozgásteret

Hajdú Péter fiatalon került vezető pozícióba, és szinte egész életében vezetőként dolgozott. Tizenöt évig vezette a szegedi, öt évig a budapesti finnugor tanszéket, nyolc évig a Nyelvtudományi Intézetet. Huszonöt évig volt egy akadémiai kutatócsoport vezetője. Tizennyolc évig szerkesztette a Nyelvtudományi Közleményeket – de előtte és utána szerkesztőbizottsági tag volt, összesen negyven évig (1955–1995) volt hatása a legfontosabb magyar nyelvű finnugrisztikai folyóiratra. Öt évig töltötte be az MTA I. osztályának elnöki tisztét. Ezen kívül számos bizottságnak volt hosszabb-rövidebb ideig tagja vagy elnöke.

Ezek a tisztségek nem hatalmat, hanem mozgásteret adtak neki. Lehetőséget arra, hogy megvalósíthassa elképzeléseit a kutatás, a tudományos ismeretterjesztés és az utánpótlás szolgálatában. Ideális főnök volt, tanítványaihoz és beosztottjaihoz partnerként viszonyult. Minden konkrét tanácsnál, módszertani instrukciónál hatékonyabb volt az a részéről megnyilvánuló megelőlegezett bizalom, mellyel aktivizálta környezetét. Adminisztratív kötelezettségeit könnyedén, elegánsan intézte. Pozícióival élni tudott, de sohasem élt vissza. Mindnyájunknak példát adott tiszteletből, felelősségtudatból, elköteleződésből.

Végezetül

Hajdú Péter rácsáfolta arra a latin eredetű közmondásra, mely szerint „ép testben ép lélek”. Sokféle betegséggel küszködött, mozgáskorlátozott volt, de lelke és szelleme ép maradt. Derűs, harmonikus személyiségét nem torzították el a testi fájdalmak. Hetvenkilenc évesen hunyt el, 2002. szeptember 19-én.

Csepregi Márta

Lív versek

A lív nyelv az uráli nyelvcsalád balti-finn (finnségi) ágába tartozik. A lívek ősidők óta a mai Lettország területén éltek, a Balti tenger partvidékén. Számuk a XII. században 50-70 ezer között lehetett. A balti-finnek közül ők kerültek először kapcsolatba a hittérítés ürügyén hódító németekkel. A legyőzött és keresztény hitre kényszerített líveknek harcolniuk kellett az akkor még pogány észtek ellen is. Mindezek következtében számuk gyorsan csökkent, de a XVII. században még 30 ezren voltak. Ők a történelmi Livónia tartomány névadói. Ehhez a mai Észtország déli része és Lettország tartozott. A terület viharos történelme a líveket sem kímélte. A háború előtt már csak 1500-an éltek néhány tengerparti faluban. 1989-ben 226 lív származású személyt számoltak össze, közülük 99 beszélt még ősei nyelvét. 2013-ban hunyt el Kanadában 103 éves korában Griselda Kristin, az utolsó lív anyanyelvű személy.

A nyolcvanas években a lettországi lív származásúak szervezkedni kezdtek, kulturális egyesületet alapítottak, könyveket jelentettek meg és újratanulták a lív nyelvet. A lett állam védett, őshonos nyelvnek tekinti a lívet. „Ma ismét kétszáznál is többen összegyűlnek egy-egy nyári táborban, ismét dalol a fenyves, ismét látni lív táncokat hagyományőrző együttesek repertoárján. Újra vannak lív antológiák, csinos elemi iskolai ábécéskönyv, s sok minden más is, közöttük néhány éve elegáns és modern lív-lett-észt középsztár is” – írja Pomozi Péter a jelenlegi helyzetről. *A szív hullámai. Mai lív líra* című, általa szerkesztett és fordított kétnyelvű kötethez fűzött értő, helyenként lírai hangvétellű előszavában.

Az alábbi versek ebből a kötebből származnak. (Kiadta 2019-ben a Finnugor Népek Világkongresszusa Magyar Nemzeti Szervezete.) A költők közül Baiba Damberg (1957–) grafikus, Valt Ernštreit (1974–) lív származású filológus, költő, a Rigai Egyetem Lív Központjának vezetője, Kempī Karl, polgári nevén Karl Pajusalu (1963–) salatsi lív származású nyelvész, a Tartui Egyetem professzora. – *A szerk.*

Baiba Damberg

Kétnyelvűnek születtem én...

Kétnyelvűnek születtem én,
Apám mit sem mondott róla,
s a padban szépen tanultam
anyám adta lett nyelvemet,
német és orosz éneket,
kavargó táji színeket.

Ám a nyelv, mit apám adott –
a lív gyászharangban kongott;
későn ébredtek füleim,
lívem a homoknak dalolom,
fűrge felhőknek,
kagylók héjának,
dűnékbe bújt kavicsnak,
holt falvak borókáinak.

És most, tenger, bocsáss meg nekem,
s a végzettől óvd magad,
uraink kockát vetnek itt.
És ne engedd, óh Istenünk,
még, hogy nyelvünk
temetőnk harangját
kondítsa.

Lív leányok mosolya

Lív leányok mosolya –
ajak, kék és zöld, közte
finoman ropogó homok.

Valt Ernštreit

Még ha száz ágyúd...

Még ha száz ágyúd,
tengeralattjáród,
hajód s tankod volna is,
mit sem érsz el velük itt.
Még ha száz sereged volna,
s itt táborozna,
mégis elreppenne,
ködként szállna könnyű fuvallatban.
Még a lábát sem tehetné
országunknak mélyébe.
Mert hogy ország sincsen ott,
hol valójában semmi sincs –

nincs, kivel harcolj,
nincs, akit gyűlölj,
nincs kit vásra verjél.
Csak a széles világ van
mindünk előtt, s az idő,
míg folytonost háborúzunk.
Csakhogy sereged eltűnik
mint minden más is; éppen ugyanúgy.

Millió telefonvonalunk van

Millió telefonvonalunk van
Mik földrészeket kötnek össze.
És van csomó műholdunk is
Meg tévéműsor, kétszázféle.

Vannak itt még repülő is
mik Rigából Ventspilsbe tartva
fél óra alatt jutnak a partra,
s van még takaros házunk és CV-nk is.

Mindenünk van - áruhegyek
és kocsik meg rádió,
csak szívünk hullámai
csendesek, s rejtőznek nagyon.

És a dróthatár
mely földünkéből szakított,
akárcsak hajdanán,
mindmáig szívünkön nyargal át.

Mintha álomból ébrednék, s kezdettől tudnám,
hogy átmennék még e határon, át a széleken,
hol fényes a nap. Vannak barátok, s szél fütyül
a fák között. Az a kis világ az életem.

Kempi Karl (Karl Pajusalu)*Parti falu*

mért mondjátok, nem vagyunk már
 ha gyermek nem jött még a partról
 s fénylő napunk nem bukott még
 elmúlt évünknek nádasába

mért mondjátok, a mi időnk lejárt
 ha dudorász a parti szél
 s örömének zsongása
 kitarja felhőink ablakát

s a tenger mindünknek hozhat még
 kéklő szívet, lív homok lelkét
 s szertelen habzó fehérséget
 a hullámok és vadon honából

Jenna

időnk pont annyi van
 mint öröm
 két éltünk között

elhagy a ház
 elhagy a kert
 földdé válnak az utak

a napkorong
 az én új lényem
 mit sosem félek én

sugara keze
 szobánk ablakán át
 a hátsó ajtót nyitja meg

lélegzetekben
 születek hát

létezésnek háza

Minden elmúlik egyszer

mama mért mondod
 minden csak elmúlás
 minden csak átmenet

hát e mind min megy át
 hát e mind hogy megy át

a minden csak átmegy-e
 mint hangya megy át földuton
 s mint híd ível folyó felett
 s mint hajó megy tengeren

s mint apám bárkája megy távol tengeren
 és mi nem látjuk többé már

nem fiam, a minden másként múlik el
 a minden nem hangya, híd s hajó
 a minden maga a kérdés
 s e kérdés múlik el

ha nem szólasz többé
 minden elmúlt már

A Kis-Salatsi partján II.

oly kicsiny vagy
 újhold árnya
 befagyott folyón

oly rövidke vagy
 mosoly az őszi alkonyon
 beomlott partfalón

csendes is vagy
 csak téged hallak
 az éjnek léptein

oly törékeny vagy
a múlt virág szárában
is gyengéd kezéd látom

oly finom vagy
ha rádlépek
összetörsz hangtalan

hideg is vagy
szikrázó fehérséged
jégnek csillogása

a legnagyobb vagy
kicsi is vagy

és közel

Fordította: Pomozi Péter

✱

Anton Hansen Tammsaare: A citeraművész⁴

Anton Hansen Tammsaare (1878–1940) észt író neve nem ismeretlen a magyar olvasó számára. Ez elsősorban Lavotha Ödön, Kálmán Béla és Bereczki Gábor kiváló műfordítói munkájának, valamint Fehérvári Győző és Árpás Károly irodalomtörténeti cikkeinek köszönhető.

Tammsaare neve hallatán talán sokan (joggal) az ötkötetes család-regényre, a Jog és igazság⁵ (Tõde ja õigus) című műre asszociálnak

először, ám érdemes megjegyezni, hogy az író, főként pályájának korai szakaszában előszeretettel kísérletezett az akkoriban divatos művészeti irányzatok eszköztárával. Tammsaare mesterien kifinomult zsenéiben példát találunk többek között a naturalizmus, az impresszionizmus és a neoromantika jellegzetességeire (Kross 1969, 233), de már ebben a pályaszakaszában előtérbe kerül a rá később is jellemző filozofikus hangvétel (Hasselblatt 2016, 395). Az itt következő – magyarul eddig nem olvasható – miniatűr példázatossága és biblikus hangvétele az utóbbi megállapítást erősítheti.

Rideg Béla

* * *

Öreg volt és ősz, de a szívében az ifjúság tüze lobogott, lelkében álmok és lelkesedés honolt. Egész életét a szépségnek szentelte, és ennek áldozta fel minden kincsét, a becsületét is. Teste szenvedett az éhségtől és a szomjúságtól, ám ennek ellenére sem feledkezett meg lelke vágyairól. Az egész világot bejárta, felkereste a leghíresebb mestereket, hogy a művészetük forrásából igyon. A művészet Istenné vált számára, és a szépségben kereste a megváltást. A művészet a fájdalom és a szépség, vagyis az élet értelmének kinyilatkoztatása volt. A művészet a bűnösök megtérítőjének tűnt, és amikor felébredt benne a vágy a gyermek-kori ártatlanság iránt, rögtön a szépséghez sietett. Akkor a Teremtő magához szólította és ezt mondta neki:

– A világmindenség egyre csak vénül, egyedül a gyermekektől származhat bármiféle remény; a világ közömbös hely lett, csak a tûrés gyümölcsöző. S a világ újra megváltót követel, azonban nekem csak egy fiam van, ezért neked kell elmened az emberek közé, hirdetni a szeretet új igéjét, amelyet a citerádba helyeztem. És meglásd, én az idők végezetéig veled leszek.

És a citerás megértette a Teremtő szavát, elment az emberekhez. Nagy utat járt be, hatalmas városokat, nagy gazdagságot és cifra fényűzést látott. Ám amikor játszani kezdett, az emberek könnyes szemében – látva az ősz szakállát és a ráncos arcát – felragyogott az együttérzés és a szánakozás. A zsebükbe nyúltak, pénzt vettek elő, amit a citerás lába elé vetettek. Minden városban, ahol a zsúfolt helyeken a citerát pengette, kíváncsiskodókat vonzott maga köré, akik csodálták fûrge ujjait, és alamizsnát adtak neki. Nagyon megharagudtak, amikor látták, hogy a citerás a porban hagyta az adományait. Kinevették, kigúnyolták, és megalázták őt. A citerás szomorúságában városról városra, egyik helyről a másikra ment, ám mindenütt hitvány koldusként fogadták. Már gyötörni kezdte a fáradtság végtagjait, amikor az út mentén meglátott egy pihenő vándort. A citerás odalépett hozzá, és játszott neki. Ám amikor játszani kezdett, a vándor szóra nyitotta a száját, és így beszélt:

⁴ Az eredeti mű címe *Kandlemängija*, melyben az észt *kannel* szó szerepel. A magyar fordításban szerencsésebbnek láttam olyan címet választani, amely a magyar olvasó számára is jól, ismerősen cseng. Mivel a szövegben a *kannel*nek nincs különösebb folklorisztikai többletjelentése, inkább a művészetet szimbolizálja, ezért *A citeraművész* mellett döntöttem.

⁵ Magyarul az első kötet olvasható: A. H. Tammsaare 1967. *Orcád verüekével*. Budapest: Európa Könyvkiadó. Ford. Bereczki Gábor.

– Boldog vagyok, hogy citerázol nekem, de még nagyobb örömmel tölt el, hogy nincs semmi, amit fel tudnék ajánlani neked, mert ha a világ összes királysága, ezek minden érdeme és kincse az enyém lenne, akkor bizony szégyenkeznék előtted. Szomorú voltam és te felvidítottál, éhes voltam, és megfeledeztem az éhségről, kiszáradt a torkom, de most olyan, mintha a szomjam is elmúlt volna. Gyere velem, citeraművész!

És a citerás elment a vándorral.

(1912)

Rideg Béla fordítása

Az észet eredeti szöveg forrása

Anton Hansen Tammsaare 1977. Miniatuure, novelle, jutustusi. Kirjastus Eesti Raamat. Tallinn. 9–10.

Hivatkozások

Hasselblatt, Cornelius. 2016. Eesti kirjanduse ajalugu. Tallinn – Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. (Németből észtre fordította: Mari Tarvas, Maris Saagpakk, Ave Mattheus)

Kross, Jaan. 1969. Az észet irodalom kistükre. Budapest: Európa Könyvkiadó. (Ford. Bán Aladár, Bereczki Gábor, Fehérvári Győző, Kálmán Béla, Képes Géza, Virányi Elemér, Zaicz Gábor)

✱

Mai észet drámák

Valami igazi. Kortárs észet drámák. Szerkesztette: Sirató Ildikó. Napkút Kiadó. Budapest, 2022.

Előző számunkban már röviden hírt adtunk erről a kötetről, amelyet a szerkesztő mutatott be a szegedi Finnugor Szemináriumon. Részletesebb bemutatása mindenképpen indokolt, hiszen az észtek magyar barátait bizonyára érdekli a gyorsan fejlődő és digitalizálódó Észtország kulturális képe is. Mint a szerkesztői utószóból („*Szép új világ?*”) megtudjuk ezt megelőzően közel fél évszázada, 1967-ben jelent meg magyarul észet drámaaválogatás: *Vacsora öt személyre. Mai észet drámák.* Szerkesztette Fehérvári Győző.

Ez a kötet hét drámát tartalmaz, amelyek 2015 és 2021 között születtek. „A válogatást nyitó darab Liis Aedmaa (1979-) *Anyák napja* című, 2017-ben született szövege. Önironikus és realisztikus áttekintése a női létezésnek és a hétköznapiak örült rutinjainak. Négy színésznő előadásában számos karakter elevenedik meg a statisztikai adatokat és dokumentaristának vagy verbatimnek⁶ is nevezhető, azaz nem fiktív dialógusokat sorakoztató jelenetekben” – írja a szerkesztő a kötet utószavában. Ehhez annyit tehetnék hozzá, hogy a statisztikai adatokból szerencsére nincs sok, a jelenetek pedig olyan témákat járnak körül, mint a gyerekvállalás, az abortusz, a várandósság, a szülés, a gyereksírás, az alvás, a reggel, az óvoda, a felvételi vizsga és persze a nagymamák. Ezekről a témákról az író nem mond semmi különlegeset vagy szokatlant, de éppen ezzel köti le a nézőt (vagy az olvasót). Aki lépten nyomon felkiált (esetleg csak magában): De hiszen ez így volt (vagy van) nálunk is! Ezt mi is ugyanígy éltük át! Ezzel a szerző elnyeri a nézők rokonszenvét és fenntartja érdeklődésüket, miközben ők úgy érzik, hogy jól szórakoznak.

A második darab Martin Algu (1973-) *Valami igazi* c. drámája a kötet címadója. A történet a bűn, a bűnözés és a szenvedélybetegségek világába visz. Két férfi a 42 éves Leo és a 32 éves Karl monológjából áll. Egyikük perverz, a másikuk zsaroló. Az kapcsolja őket össze, hogy Karl kihasználja Leo perverz szenvedélyét, csapdába csalja és zsarolni kezdi. Fordulatos bűnügyi történet bontakozik ki, amit nem fogok elmesélni. A darab, alcíme szerint Valós események alapján készült. Ezt nincs okom kétségbe vonni, de kérdés, hogy szükséges és hasznos-e az ilyen extrém esetek és ellenszenves emberek ábrázolása. Különösen azért, mert – ha jól értettem – a szereplők mentalitása a darab végére sem változik meg, hanem ott akarják folytatni, ahol abbahagyták. Ez a mélységesen pesszimista történet lehet, hogy valódi, de nem „igazi”.

Tiit Aleksejev (1968-) regényíróként Magyarországon is ismert, a keresztes háborúról⁷ írt trilógiájának első két része magyarul is megjelent *A zárándokút* (2012) és *Az erős város* (2016) címmel. Ehhez a témához kapcsolódik a kötetben megjelent darabja a *Lív földi⁸ rekviem*. Ebből megtudjuk, hogy Kaupo a lívek királya és a nép egy része keresztény lett és a német lovagokkal szövetségben harcolt az észtek ellen. Kaupo halála után a darabban csak „lív nő”-ként emlegetett pogány papnő száll szembe a kereszténynek álcázott erőszakkal, miközben szerelmi kapcsolatba kerül a „szolgáló testvérrel”, egy laikus szerzetessel. A főszereplők, erős lelki küzdelem után megpróbálnak valamiféle egyetértést terem-

⁶ Verbatim (ang.) = szó szerint lejegyzett

⁷ Itt a baltikumi keresztes háborúról van szó, amit a német lovagok vívtak a lívek és az észtek ellen a XIII. században.

⁸ A mostani számunkban közölt *Lív versek*-hez fűzött szerkesztői megjegyzésben röviden bemutatjuk a líveket.

teni a pogány lívek és a keresztény hatalom között, de a kereszteslovagok megölik a szolgáló testvér és erőszakhoz folyamodnak. Sirató Ildikó „misztikus identitásdrámának” tartja a művet, és ezt írja róla: „A különös hitharc, a kulturális kolonizáció személyessé formált históriájának néhány szövege természetesen összecseng nemzetföltő, kultúrávédő mai indulatainkkal, ugyanakkor a szerző kellőképp el is távolítja az olvasót a szövegtől és a karakterektől a XIII. századba helyezve azt, hogy mégis kívülről tudjuk követni a főszereplők útkereső szenvedését. A szolgáló testvér és a vallási hegemonia ellen lázító lív nő találkozásai, sorsválasztásuk egy kis nép, egy nemzet kultúra-, nyelv-, múltvesztésének fenyegető perspektíváját jelenítik meg. Aleksejev a konfliktusokat nem archaizálva, hanem metaforikus, töredékes nyelvezettel közvetíti, így hozza mégis közel az olvasókhoz a gondolatmenetet és a cselekményt.”

Priit Põldmaa (1994-) *Özvegyek letűnt világa* c. darabját 2021-ben mutatták be, a mű Andrus Kasemaa 2012-ben megjelent azonos című regénye alapján készült. Az alaphelyzet ismerős, a Lány közli a Fiúval, hogy terhes. A Fiú nem tudja, hogy mit csináljon, de mindenképpen pénzt kell szereznie. Elszegődik egy szinte kihalt faluba. Négy idős özvegyasszony fogadja fel, akik arra használják, hogy felidézzék életük fontos szereplőit és eseményeit. A Fiú végül megszabadul határozatlanságától és lekaszálja az özvegyek húsevő növényeit, majd elmegy a faluból „Talán a városba, talán máshová.” A szerkesztői utószóban ezt olvassuk: „Antológiánk középpontjába egy abszurd dráma került, melyben a Fiú, egy döntésképtelen fiatalember jár végig egy mesemotívumokkal átszőtt próbasorozatot, hogy végül készen álljon a gyermek váratlan-várható érkezése miatt bizonytalanná vált jövőendő életére.” Ehhez két megjegyzésem lenne. Az egyik, hogy a darab valóban abszurd, de az abszurdítás hátterében egy valamikor nyüzsgő falu áll, tele emberekkel, állatokkal, örömmel és szenvedéssel. A másik, hogy nem vagyok biztos benne, a Fiú tényleg készen áll-e jövőendő életére. Én azt olvastam ki az utolsó jelenetből, hogy *talán* készen áll. A szerző az olvasóra (vagy a nézőre) bízta a döntést.

A kötet szerzői közül a legidősebb és külföldön is a legismertebb Tõnu Õnnepalu (1962-). Regényei magyarul is megjelentek: *Határország* 1998, *Hercegisasszony* 2006, *Mandala* 2014. Versei folyóiratokban jelentek meg, illetve 2010-ben önálló kötetben: Tõnu Õnnepalu – Lauri Sommer *Észt költők verses beszélgetése. Hangolás 1.* (Pluralica Alapítvány). *Hegyek* c. drámája inkább lírai mű. Valahol a hegyekben játszódik, szereplői közül a Szerzetes többnyire jelen van, de szinte meg sem szólal. A Fiú és a Lány hosszú monológjait csak ritkán szakítja meg kettejük párbeszéde, vagy egyikük beszélgetése az Öregasszonnyal, aki afféle kalauzként a hétköznapi valóságot képviseli. A Fiú és a Lány életéről, haláláról, szerelemről, boldogságról, szenvedésről elmélkedik. Végül egymásra találhatnak és a darab úgy végződik, hogy „Megjelenik az Öregasszony a kosarával, hoz mindekinek enni-innivalót. Esznek-isznak, és hallgatják a csellót, a hegyek

hangját.” A hegyek a drámában valamiféle misztikus erővel rendelkeznek, a szereplők és talán a szerző számára többel is, mint egy átlagos ember számára. Talán, mert Észtországban nincsenek hegyek?

Siret Campbell (1982-) darabja a *Beatrice* a nem túl távoli jövőben játszódik, amikor a mesterséges intelligencia már az élet minden területén jelen van, chipet ültetnek az ember agyába, digitalizálni lehet az emberi tudatot és fel lehet tölteni egy mesterséges agyba. Onnan az illető halála után utódai bármikor letölthetik és kommunikálhatnak vele, mintha élne. A főszereplő, Tom felesége is digitalizáltatja magát. Így amikor autóbalesetben meghal, a tudata megmarad, sőt beültetik egy másik testbe, így tovább élhet. A dolog persze nem ilyen egyszerű, mindenféle testi és lelki problémák merülnek fel a férj és a Beatricének nevezett régi-új feleség között. Végül a helyzet rendeződik, de számomra egyértelmű, hogy nagyon nem szeretnék a darabban bemutatott társadalomban élni. Ettől eltekintve a színmű jól felépített, a pergő dialógusokban fontos és érdekes kérdéseket vitatnak meg a szereplők. A szerző hihetően ábrázolja ahogy Tom eljut a digitalizálás ellenzésétől Beatrice befogadásáig.

Furcsa címe van a kötet záródarabjának: *45 339 km² mocsár*. Szerzőként Andra Teede (1988-) dramaturg társulata van feltüntetve. A 2015-ben a pärnui Endla Színházban bemutatott darab tehát kollektív mű. A címre a dráma utolsó előtti, 14. jelenetében kapunk magyarázatot: az alkotók attól félnek, hogy lassanként mindenki elköltözik Észtországból, és az egész ország (területe 45 339 km²) egy nagy mocsárrá válik. A kivándorlást statisztikákkal és külföldön élő észtekkel készített interjúkkal meg elképzelt beszélgetésekkel mutatják be. Tulajdonképpen arra keresik a választ, hogy miért vándorolnak ki az észtek, mit hagynak maguk mögött, hogyan élik meg idegenbeli életüket, mi hiányzik nekik a legjobban külföldön. A 6. jelenetben szó van Marie Underről is. A kiváló költő (1883-1980) 1944-ben férjével a szovjet megszállás elől Svédországba menekült és ott is halt meg. A 12. jelenet egy másik híres észti költő, Lydia Koidula (1843-1886) elképzelt beszélgetése egy külföldön élő észti asszonnyal. A jelenetben Koidula azt magyarázza az asszonynak, hogy az észti nemzeti identitás megőrzése szempontjából milyen fontos lenne, hogy az észtek Észtországban maradjanak. Erre az asszony azzal vág vissza, hogy annak idején Koidula is külföldre költözött. Ez így igaz. Koidula 1873-ban férjhez ment egy lett katonaorvoshoz, akivel Kronstadtba⁹ költözött és ott is halt meg. „A szülőföld, a haza elhagyása az egyéni élethelyzetekre is csak részben adhat megoldást, az ország társadalmi problémáit azonban tovább súlyosbítja” – írja utószavában Sirató Ildikó.

A kötetben közölt drámák összességükben kissé pesszimista képet közvetítenek az észti társadalomról. Ezt azért jegyzem meg, mert Észtország gazdasági helyzete

⁹ Az orosz hadiflotta támaszpontja Szentpétervár mellett.

jónak tűnik, tehát valamivel optimistább helyzetértékelést várnánk. Ugyanakkor az is igaz, hogy reálisnak látszanak azok a jelen- és jövőbeli problémák, amelyekre választ keresnek a szerzők.

A kortárs észt drámákat a szerzők mellett a szerkesztőnek is köszönhetjük. Sirató Ildikóról eddig is tudtuk, hogy nagyon otthon van az észt (és a finn) színházi életben. A kötet utószava ezt ismét bebizonyította.

Köszönet illeti a fordítókat is áldozatos munkájukért és a darabok stílusához alkalmazkodó magyar szövegért. Kóhalmy Nóra, Lengyel Tóth Krisztina, Patat Bence, Rácz Nóra és Segesdi Móna nevét az észt irodalom magyar barátai korábbi fordításaikból is jól ismerhetik.

Csúcs Sándor

A nganaszan mozgásigék tipológiai rendszerezéséhez¹⁰

Írásom célja a nganaszan nyelv mozgást kifejező igéinek tipológiai vizsgálata és rendszerezése. Kutatásom során Talmy (2000) elméleti keretére támaszkodva figyelem meg az említett szamojéd nyelv mozgásigéinek lexikalizációs sémáit, azaz leírom, hogy az egyes lexémák a mozgás eseményén kívül milyen jelentéskomponensről tartalmaznak többletinformációt, illetve, hogy milyen módon teszik azt. Hipotézisem, hogy az uráli nyelvcsalád szamojéd ágához tartozó nganaszan nyelv mozgásigéinek tipológiai elemzése hasonló eredményeket mutat, mint a rokon, finnugor udmurt nyelv (l. Kozmács 2019), azaz ezen nyelv mozgásigéi sem csak egyféle többletjelentéssel rendelkeznek, így nem sorolható tisztán egyik kategóriába sem.

A mozgásigék kategóriájába azon igék sorolhatók, amelyek a FORRÁS-ÖSVÉNY-CÉL térbeni sémán történő időbeli eseményt, azaz MOZGÁST fejeznek ki (Kozmács 2019: 117). Ilyen igék a magyarban például a *fut*, *gurul*, *cammog*, *sétál*, *bemegy*, *eljön*. Talmy (2000: 25) a mozgáseseeménynek öt szemantikai elemét emeli ki: a MOZGÓ TÁRGY, a MOZGÁS ESEMÉNYE, a MOZGÁS ÚTVONALA, a HÁTTÉR, amelyen az esemény történik, illetve a MOZGÁS MÓDJA vagy OKOZATA (magyar terminológia:

Kiefer 2005). A mozgásigét tartalmazó mondat, illetve annak szintaktikai komponensei az esemény több szemantikai eleméről is hordozhatnak információt. Azonban az egyes nyelvek mozgásigéi kontextusukból kiemelve is utalhatnak pontosabban bizonyos elemekre, ami Talmy (2000: 27) szerint egy lexikalizációs folyamat eredménye. Ez azt jelenti, hogy a mozgásigék a mozgáseseemény valamely komponenséről inherensen, azaz bármilyen szintaktikai komponens nélkül fejeznek ki információt, amely alapján a mozgásigék három csoportja különböztethető meg.

Az első csoportot a MOZGÁSESEMÉNY + TÁRSESEMÉNY kategóriája képezi, amely a mozgáson kívül a MÓD (1) és az OKOZAT komponensek jelentésével rendelkezik (Talmy 2000: 27).

(1) *A labda gurul az asztalon.*

[a labda mozog az asztalon] bizonyos módon (Kozmács 2019: 117, magyar)

A második csoportba tartozó igék a MOZGÓ TÁRGYRÓL árulnak el információt (Talmy 2000: 57). Tipikus példája ennek az atszugevi nyelv, amely számos ilyen módon lexikalizálódott igével rendelkezik: amíg a *-lup-* tő valamilyen kerek, gömbölyű, fényes dolog mozgását jelzi, a *-staq-* valamilyen nyúlós, ragacos entitás helyváltoztatására utal. Ezekhez hasonló példák közül számtalan van ebben a nyelvben (Talmy 2000: 58).

A harmadik csoportba tartoznak azok a nyelvek, amelyeknek mozgásigéi az esemény útvonalt, azaz az ÖSVÉNY komponensét fejezik ki. Az újlatin nyelvekben jellemző ezek jelenléte, ahogy azt a (2) példa mutatja: a mondat mozgásigéje nem fejezi ki magában, hogy milyen tárgy mozog, sem a mozgás módját, csupán azt, hogy ez egy kintről befelé irányuló esemény.

(2) *La botella entró a la cueva (flotando).*

DEF üveg MOZOG-befelé PREP DEF barlang (úszva)

Az üveg bement a barlangba (úszva). (Talmy 2000: 49, spanyol)

Talmy tipológiája magában foglal még egy csoportosítást, amely elsősorban az ÖSVÉNY komponens kifejezési módjai alapján osztja fel a nyelveket. Amint a (2) példában is látható, egyes nyelveknek a mozgás útvonalt lehetőségük van kifejezni olyan mozgásigével, amely lexikalizálta az említett komponensét, így az eseményen kívül az irányt is kifejezi. Az olyan nyelveket, amelyekben tehát az ÖSVÉNYT inherensen kifejező igék utalnak erre az elemre, igei keretű nyelvnek nevezik (Talmy 2000: 222). Azok a nyelvek viszont, amelyeknek mozgásigéi a MOZGÁS + MÓD vagy a MOZGÁS + MOZGÓ TÁRGY lexikalizációs mintába illenek, és inherensen nem képesek kifejezni a mozgás útvonalt, bizonyos segédelemekkel, azaz szatellitokkal fejezik ki a mondatban ezt a komponenset (Talmy 2000: 222) – ezek a szatellitkeretű nyelvek. Szatellit lehet valamilyen affixum vagy lexéma

¹⁰ A cikk a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-2 -SZTE-123. kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott támogatásával készült.

(2000: 102), illetve a magyarban (3) például igekötők. Amíg a 'megy' ige önmagában csupán annyit jelent, hogy valamilyen MOZGÓ TÁRGY mozgást végez, a hozzákapcsolódó igekötő a mozgás irányát is jelzi a mondatban.

(3) *Ō is befut a terembe.*

ő is mozog-befelé a terembe

(Kozmács 2019: 121)

Munkám során a Talmy-féle keret (2000) segítségével végeztem kutatást a *Nganasan Spoken Language Corpus*-ban (Brykina et al. 2018). A korpusz 56 anyanyelvi beszélő összesen 176 szövegét tartalmazza, amelyekből 136-hoz hangfelvétel is járul. Az anyag 34.888 szóalakból, 143.993 tokenből és 22.126 mondatból áll, amelyeket glosszával és egyéb annotációval láttak el. Ezekhez orosz és angol, ritkábban német vagy magyar mondatfordítást is készítettek. A korpusz szövegei legnagyobb részt folklórszövegek, dalok, illetve élet- és családtörténeteket elmesélő narratívák, valamint kisebb arányban dialógusok (Wagner-Nagy et al. 2018).

A korpuszban történő keresés Wagner-Nagy nganaszan nyelvtanában (2019: 495-496) szereplő gyűjtésen alapul, amely aszerint csoportosítva sorolja fel az adott nyelv mozgásigéit, hogy azok humán vagy non-humán entitás mozgására vonatkoznak-e. A táblázatban szereplő 13 ige kivül felsorol még 5 igit, amelyeket nem mozgásigének, hanem a mozgás eredményét, célját vagy indulási pontját kifejező lexémáknak nevez. Kutatásom során ezen ige korpuszbéli előfordulásait vizsgáltam, és a mondatbéli viselkedésük alapján állapítottam meg, hogy melyik ige milyen szemantikai komponensről lexikalizált többletjelentést. Emellett a szatellitek lehetséges előfordulását figyeltem, hogy ez alapján kiderüljön, a nganaszan igei vagy szatellit keretű nyelv-e.

A Wagner-Nagy (2019) által mozgásigének kategorizált igeik közül a következők a MOZGÁS + MÓD lexikalizációs sémába sorolhatók: *hojkis'a* 'fut', *nubisi* 'ugrik', *nuhad'i* 'rohan', *d'ođiurs'a* 'sétál', *in's'üđiurs'a* 'rénnel utazik', *hed'itisi* 'megy', *čabi?ti* 'fut, vágat', *minsi* 'megy'. Ezek az igeik nem foglalnak magukban semmilyen irányra utaló jelentést, csupán arról tartalmaznak többletinformációt, hogy a helyváltoztatás milyen sebességgel, milyen mozdulatok elvégzésével történik. A következő (4) példa 'fut' jelentésű *hojkis'a* igeje is ezt bizonyítja, amely a 'gyorsan, lábait szapora módon szedve mozog' többletjelentéssel jelenik meg a korpusz mondataiban.

(4) *tunt'i hojkü-tü*

róka fut.[STAT]-PRS.[3SG.S]

A róka fut. (NSLC: ChZS_080212_Burbot_fld.009)

Noha a Wagner-Nagy (2019) által felsorolt igeik közül számos ige a mozgás-esemény MÓDJÁT fejezi ki inherensen, egyes igeik ezzel ellentétben annak ÖSVÉNYÉT fejezik ki. Ide sorolható *konid'i* 'elmegy', *büüda* 'elmegy', *čüüda* 'megérkezik', *tujs'a* 'jön', *čüid'i* 'bemegy' – azaz nemcsak, de többek között azok az igeik is, amelyek a mozgás kiindulási pontját, célját vagy eredményét kifejező lexémák csoportját alakítják a Grammar of Nganasan szerint. Ezek között van olyan, amely a beszélő referenciapontjától függetlenül működik: a *čüid'i* ige a következő (5, 6) példákban azt hivatott jelezni, hogy a befelé való mozgást kifejező lexéma használható attól függetlenül, hogy a beszélő belül (5) van-e a mozgás célpontjának HÁTTERÉN vagy nincs (6). Kozmács (2019: 121) ugyanezt állapítja meg az udmurt nyelv egyes, többek között a szintén 'befelé mozog' jelentésű igeiről.

(5) *siti maad'a t'ii-tə-ŋi*

ő miért be.mozog-FUT-INTER.[3SG.S]

Miért fog bejönni? (NSLC: TKF_990816_ShamanChild_fld.061)

(6) *tahariābə təndə ma-tə t'ii-ʔə-gəj*

most az.[GEN.SG] tent-sátor be.mozog-PF-3DU.S

Bementek abba a sátorba. (NSLC: TKF_990816_ShamanChild_fld.083)

Ezzel ellentétben vannak olyan igeik is, amelyeknek lexikalizálódott ÖSVÉNY komponense a beszélő pillanatnyi elhelyezkedésében nyer értelmet. Ez igaz a *konid'i* 'elmegy' és a *büüda* 'elmegy' igeikre, amelyek közül mindkettő valamilyen 'az adott pontból el, attól másik irányba' jelentést foglal magába (7).

(7) *merigiāi? koniŋiri, mənə ŋanual'i?əri.*

gyorsan-ADJZ-ADV elmegy-IMP-2DU.S/O én igazi-INCH-PF-2DU.S/O

Menjetek el gyorsan, kezdek emberré válni.

(NSLC: TKF_061105_TuuBenke_fld.092)

Egyes igeik jelentésük alapján nem sorolhatók egyetlen kategóriába, ugyanis egyszerre tartalmazzák a mozgás MÓDJÁT és ÖSVÉNYÉT. Ezek nem konkrétan a nganaszan tipológiai kivételességére utalnak, több nyelvből található ilyen példa a szakirodalomban. A nganaszanban ilyen például a *tamtü?təsa* 'felmászik' ige, amely előfordulásaiban csak felfelé tartó, ám egy konkrét, specifikus mozgást (kéz és láb segítségével történő mászás) foglal magában – ahogyan Slobin (2004: 230-1) szerint a török ugyanezen jelentésű igeje. A *hūāŋkə* 'elfut, elmenekül' és a *l'imansa* 'elfut, elmenekül' humán, illetve non-humán mozgást kifejező igeikről is

ez mondható el – ezek leginkább az 'elmenekül' jelentésben jelennek meg. Az ÖSVÉNY jelentését erősíti a tény, hogy ugyanez a szótó gyakran az 'elrabol' jelentésben is megjelenik, amely szintén egy 'kezdőponttól el' irány jelentését foglalja magában. Ezzel ellentétben a mozgás MÓDja is kifejeződik, hiszen egy menekülés kizárólag gyors sebességű mozgás lehet, ahogyan azt Irsara (2017) is megfogalmazta más nyelvekkel kapcsolatban.

A korpuszban négy, Wagner-Nagy (2019) által nem említett mozgásige található, amelyek közül kettő MÓDOT, kettő pedig ÖSVÉNYT lexikalizál. A MÓD közé sorolhatók a *miəd'isi* 'gyalog menni', illetve a *ηərd'itu-* 'boldogan, élénken megy' igék, noha az utóbbinak csak három előfordulása van, amelyek mind ugyanabban a szövegben vannak.

- (8) *Ou, tahariāi? ηarmüə n'īməni*
 EXCL most észak.keleti.szél-ADJZ.[GEN.SG] irányában-
 PROL.SG
ηana?sa lən'd'itu ηana?sa
 ember.[NOM.SG] pizmog-PRS.[3SG.S] ember.[NOM.SG]
ηərd'itutu, miəd'itiə
 boldogan/élénken.lépked-PRS.[3SG.S] gyalog.megy-PRS.[3SG.S]
ηana?sa.
 ember.[NOM.SG]
 Egy erős ember büszkén ment gyalog kelet felől.
 (NSLC: ChND_061025_Hajmira_fks.291)

A *hokəłəsi* 'bejut, bemegy', illetve a *ηonsisa* 'kimegy' (9) ÖSVÉNYT foglalnak magukban.

- (9) *Dana?sa ηonsid'i mununtu: «Ou?*
 személy.[NOM.SG] kimegy-INF mond-PRS.[3SG.S] EXCL
.tahariāi? n'ijij nađas'ü?
 most NEG-INTER-2SG.S zavar-CNG
 Ahogy kiment, azt mondta: oh, mennyire untattál!
 (NSLC: ChND_041212_Girl_fkd.019)

Wagner-Nagy (2019) két igéje nem teljesen illik bele a mozgást kifejező igék kategóriájába, ugyanis ezek nem bizonyos HÁTTÉREN történő helyváltoztatást, hanem a test állapotának változását fejezik ki: ezek a *tonsia?təsi* és a *bənə'da* '(le)fekszik' jelentésű humán, illetve non-humán alanyú igék.

- (10) *taat'ü bənü?ə?, siti*
 házi.rénszarvas-NOM.PL.3SG lefekszik-PF-3PL.S ő.[NOM.SG]
tahariāi? kona?ə, miəd'isi.
 most elmegy-PF.[3SG.S] gyalog.megy-INF
 A rénszarvasok (le)feküdtek, ő pedig gyalog ment el.
 (ChND_080719_Evenki_fkd.100)

Feltételezhető, hogy mivel számos ige a MÓD komponens tudja kifejezni önállóan, valamilyen szatellitnek jelen kell lennie a nyelvben, amely szatellitként az ÖSVÉNY jelölésére szolgálhat. A nganaszanban nincsenek igekötők (l. Wagner-Nagy (szerk.) 2002), így ez a nyelv minden bizonnyal nem a magyar példáját követi. Ezzel ellentétben, számos mozgásigét tartalmazó mondat tartalmaz magában bizonyos lexémákat, amelyeket Wagner-Nagy (szerk.) (2002: 121-2) helyhatározószóknak nevez. A következő (11) mondat a 'ki (az utcára)' jelentésű *bəndi* határozószót tartalmazza.

- (11) *ma-tənu-nduj i-gə-tu-? təni*
 sátor-LOC.SG-OBL.3PL van-ITER-PRS-3PL.S ott
niantu-tu kuni?iā-gəl'it'i-? n'i-gə-ti
 fiatal.ember-NOM.SG.3SG hogyan-EMPH-ADV NEG-ITER-PRS.[3SG.S]
d'otü-r-ə-? bəndi-?iā
 sétál-FRQ-EP-CNG kint-LATPRON
 Bent ülnek a sátorban, a fiú soha nem megy ki.
 (NSLC: JSM_080217_FourBrothers_fkd.004)

Vagyis a nganaszanban a helyhatározószók szolgálhatnak szatellitként olyan igéknél, amelyek inherensen nem tudják kifejezni az ÖSVÉNY komponensét. Azonban, mivel a nganaszanban vannak ÖSVÉNYT inherensen kifejező mozgásigék, így megjelenhet az igény arra is, hogy ezeket valamilyen segédelem segítségével kiegészíthessék a MÓD komponensével. Azok az igék, amelyek a MÓD többletjelentésével rendelkeznek, gyakran jelennek meg nonfinit alakban, konverbunként egy ÖSVÉNYT lexikalizált, finit ige mellett, ahogyan az például a nganaszan rokon nyelvben, az udmurtban is megfigyelhető (Kozmács 2019: 121).

- (23) [...] *mənə əməniə*
 [...]én.[NOM.SG] ez-ADJZ-LOCPRON-ADJZ.[NOM.SG]
koniŋumu? taba?au in's'üđüs'a.
 elmegy-INTER-1PL.S/O ott-EP-LATPRON-EXCL szán.[VBLZ]-INF
 Azt mondja: én az mondom, menjünk el oda rénnel utazva.
 (NSLC: ChND_080719_Chunanchar_fkd.026)

Összefoglalásként kijelenthető, hogy a nganaszan mozgásigéi a MÓD és az ÖSVÉNY szemantikai komponensét lexikalizálták és képesek kifejezni inherensen. Az új igékkel és a nem szorosan a mozgásigékhez tartozó lexémák nélkül, a kutatás jelenlegi állapotában összesen 20 ige sorolható a kutatott nyelv ezen lexikológiai kategóriájába, amelyek közül 10 a MOZGÁS + MÓD, 7 pedig a MOZGÁS + ÖSVÉNY sémájába sorolható. A maradék három alkotja a hibrid igék csoportját. A kutatás során emellett kiderült, hogy elsősorban a helyhatározószók szófaja funkcionál szatellitként ebben a nyelvben. A nganaszan nemcsak az ÖSVÉNYT, a MÓDOT is ki tudja fejezni nem inherens módon egyes, MÓDOT lexikalizált igék nonfinit alakjának használatával.

Mindezek alapján azonban a nganaszan nem kategorizálható az említett tipológia alapján. Noha MOZGÁS + MÓD-igéből több van, és szatellitok is jelen vannak a nyelvben, hasonlóan jelennek meg olyan elemek a rendszerben, amelyek az ÖSVÉNY lexikalizálódásáról és az igei keretűségről árulkodnak. Így tehát összességében elmondható, hogy a nganaszan a két csoport között áll. Ezzel nincs egyedül, hiszen Kozmács (2019) tanulmánya a nganaszan rokon nyelvről, az udmurtról is ezt állapította meg, amelynek hitelességét ezen kutatás párhuzama is erősíteni hivatott. Összességében, hipotézisem a kutatás során teljesült, és a kitűzött kérdésekre egyes igék természetéről sikerült választ kapni.

Vojter Kitti

Irodalom

- Brykina, Maria - Valentin Guszev - Sándor Szeverényi - Beáta Wagner-Nagy 2018: Nganasan Spoken Language Corpus (NSLC). Archived in Hamburger Zentrum für Sprachkorpora. Version 0.2. Publication date 2018-06-12. [http://hdl.handle.net/11022/0000-0007-C6F2-8 2023. 10. 31.]
- Irsara, Martina 2017: Pictures Meet Words: Learners of English Describing Motion Situations. Proceedings of Proceedings of the International and Interdisciplinary Conference IMMAGINI? Brixen, 2017. november 27-28. [https://www.mdpi.com/2504-3900/1/9/928 2023. 10. 31.]
- Kiefer Ferenc 2005: Van-e magyar jelentéstan? Magyar Nyelv 101: 129–40.
- Kozmács István 2019: A magyar bemegy és az udmurt pš`rš`nš` 'bemegy/bejön' igék tipológiai tanulása. Magyar Nyelvőr 143 (1): 117-123.
- Rosstat 2020. Всероссийская перепись населения 2020 года https://rosstat.gov.ru/vpn_popul [2023.11.27.]
- Rózsavölgyi Edit 2015: A téri viszonyok kódolása a magyarban és az olaszban. Kontrasztív tipológiai elemzés. Doktori (PhD) értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Pécs.

- Slobin, Dan I. 2004: The many ways to search for a frog: linguistic typology & the expression of motion events. In Strömquist, S. – Verhoeven, L. (szerk.), Relating Events in Narrative 2. LEA, Mahwah, NJ. 219–257.
- Talmy, Leonard 2000: Toward a cognitive semantics. Volume 2. Massachusetts Institute of Technology, Cambridge.
- Wagner-Nagy Beáta 2002: Chrestomathia Nganasanica. SUA Supplementum 10. SZTE Finnugor Tanszék – MTA Nyelvtudományi Intézet, Szeged – Budapest.
- Wagner-Nagy Beáta – Szeverényi Sándor – Guszev, Valentin 2018: User's Guide to Nganasan Spoken Language Corpus. WPCL 1. Szeged – Hamburg [https://ojs.bibl.uszeged.hu/index.php/wpcl/issue/view/810 2022.06.18.]
- Wagner-Nagy Beáta 2019: A Grammar of Nganasan. Brill, Leiden

Rövidítések

ADV = határozószó	LOC = lokatívusz
ADJZ = melléknévképző	NEG = tagadó ige
CNG = konnegatív	NOM = alanyeset
DET = determináns	O = határozott ragozás
DU = duális	OBL = függő eset
EMPH = hangsúly	PF = perfektív
EP = epentetikus	PL = többesszám
EXCL = exklamatív	PREP = prepozíció
FUT = jövő idő	PRON = pronominális
FRQ = frekventatív	PROL = prolatívusz
GEN = birtokos eset	PRS = jelen idő
IMP = felszólító mód	R = reflexív ragozás
INCH = inchoatív	S = alanyi ragozás
INF = infinitívusz	SG = egyesszám
INTER = indulatszó	STAT = statikus
ITER = iteratív	VLZ = igéképző
LAT = latívusz	

✱

Az uráli nyelvekről angolul

Abondolo, Daniel-Valijärvi, Riitta-Liisa (szerk.) *The Uralic Languages*. Routledge. London, 2023. 2nd Edition.

Fiatalabb vagy nem-nyelvész olvasóink számára talán nem lesz érdektelen a fenti könyv ismertetése előtt egy rövid áttekintés a fontosabb angol nyelvű uralisztikai összefoglalásokról. A sort – tudtommal – Björn Collinder (1894-1983) svéd nyelvész nyitotta meg 1955-ben az uráli nyelvek etimológiai szótárával (*Fenno-Ugric Vocabulary*; 2. kiadása Hamburgban jelent meg 1977-ben). Ezt követte 1957-ben az egyes uráli nyelveket bemutató kötet (*Survey of the Uralic Languages*), majd 1960-ban az uráli nyelvek összehasonlító nyelvtana (*Comparative Grammar of the Uralic languages*). Ez a három kötet alkotja az uráli nyelvek kézikönyvét (*A Handbook of the Uralic Languages*).

Collinder műveit több évtized után 1988-ban követte a Denis Sinor¹¹ szerkesztette *The Uralic Languages. Description, History and Foreign Influences*.¹² Ez a kötet bizonyos értelemben kilóg a sorból, ugyanis a tanulmányok többsége német nyelvű (16), 12 angolul olvasható, egy pedig franciául. A szerkesztő neves magyar, finn és észt nyelvészeket kért fel az egyes fejezetek megírására. Az egyetlen kivételt Bernard Comrie (1947-) angol születésű amerikai nyelvész képezte, ő írta a *General Features of the Uralic Languages*¹³ c. tipológiai fejezetet. A szamojéd nyelvekről szóló részt Hajdú Péter írta. Tíz év múlva 1998-ban jelent meg az újabb, immár teljesen angol nyelvű összefoglalás Daniel Abondolo szerkesztésében *The Uralic Languages* címmel ugyanannál a kiadónál.

2022 tavaszán kézbe vehettük a *The Oxford Guide to the Uralic Languages*¹⁴ c. vaskos kötetet, amelynek megjelenéséről tavalyi második számunkban hírt adtunk (FV 2022/2: 46), de bemutatásával adósak maradtunk. Mulasztásunkat jövőre szeretnénk pótolni, összehasonlítva az oxfordi kötetet az Abondoló szerkesztette második kiadással.

Bizonyára olvasóinknak is feltűnt, hogy a 98-as kötetnek ugyanaz a címe, mint az idén tavasszal megjelentnek, a mostani változatnál a *2nd Edition* 'Második kiadás' jelzéssel. Az azonos cím talán nem szerencsés megoldás, ugyanis a mostani kötet sokkal terjedelmesebb mint elődje (1034 l., illetve 620 l.). Ennél fontosabb különbség, hogy a szerzők is szinte teljesen kicserélődtek, csak Abondolo és Simoncsics Péter szerepelt az első kiadás szerzői között. Ez utóbbi abban

a Kamassz nyelvről szóló fejezetet írta, a mostaniban az uráli nyelvészet történetét foglalta össze (5. fejezet, 210-234). Ezen kívül is számos új fejezet van a mostani kiadásban, néhány fejezet viszont kimaradt, és változott a könyv szerkezete is. Jobb lett volna a mostani kötetnek más címet adni az esetleges félreértések, vagy összekeverések elkerülésére.

Visszatérve a 98-as kötetre, az 19 fejezetből áll. Abondolo tipológiai-nyelvtörténeti bevezetését, az egyes nyelveket bemutató 14 fejezet követi, valamint közbeiktatva 4 fejezet egyes nyelvágak (finnségi¹⁵, permi, obi-ugor, szamojéd) nyelvtörténeti problémáiról. A mostani kötetet 22 fejezetre osztották a szerkesztők. Ezek tematikusan úgy oszlanak meg, hogy az első öt általános kérdéseket tárgyal, majd 15 fejezetben az egyes nyelvek bemutatása következik, az utolsó két fejezet pedig speciális nyelvészeti kérdéseket tárgyal: 21. *Relative clauses in Uralic* [Vonatköző mellékmondatok az uráliban, 939-978] illetve 22. *Definiteness in Uralic* [Határozottság az uráliban, 979-1006].

A könyv első fejezete Abondolo és Valijärvi általános bevezetője: *Introduction to the Uralic languages, with special reference to Finnish and Hungarian*, [Bevezetés az uráli nyelvekhez, különös tekintettel a finnre és a magyarra, 1-80]. Ezt a címet az magyarázza, hogy a könyvben sem a finn, sem a magyar nem kapott külön fejezetet, hanem itt kerülnek bemutatásra a két nyelvnek a szerzők által fontosnak tartott hang-, alak- és mondattani sajátosságai. Az 1.1.3 pontban: *Branches of the Uralic language family: typological overview and prehistory* [Az uráli nyelvcsalád ágai: tipológiai áttekintés és őstörténet, 4-15], az újabban divatos módon az uráli nyelveket kilenc ágra osztják: számi (lapp), finnségi, mordvin, mari, permi, magyar, manysi, hanti és szamojéd.

A második fejezet a finn Tapani Salminen munkája: *On the demography, endangerment, and revitalization of the Uralic languages* [Az uráli nyelvek demográfiája, veszélyeztetettsége és revitalizációja, 81-116]. Ezek fontos kérdések, amelyekre későbbi számainkban még vissza kell térni. Itt most annyit tennék szövé, hogy a szerző 50! uráli nyelvet tart számon. Ezt a hihetetlen számot úgy kapja, hogy egyrészt régen kihalt nyelveket is felsorol (pl. kemi számi, kamassz, mator), másrészt önálló nyelvnek tekint számos nyelvjárást is (pl. északi, keleti, nyugati, déli manysi, vagy tundrai enyec és erdei enyec stb.). Véleményem szerint eljárása sem tudományos, sem praktikus szempontból nem indokolható.

A harmadik fejezetet a számomra jóformán ismeretlen Mikhail Zhivlov moszkvai kutató írta: *Reconstruction of Proto-Uralic* [Az ősuráli rekonstrukciója, 117-175]. Összehasonlító nyelvészeti szempontból természetesen nagyon fontos az uráli alapnyelv rekonstrukciója, hiszen a sikeres rekonstrukció a nyelvrokonság legfontosabb bizonyítéka. Megnyugtató, hogy a szerző mind az alapnyelvi mással-

¹¹ Magyar származású amerikai nyelvész, egyetemi tanár, eredeti neve Zsinór Dénes (1916-2011).

¹² 'Az uráli nyelvek. Leírás, történet és idegen hatások.'

¹³ 'Az uráli nyelvek fő vonásai'

¹⁴ 'Oxfordi kalauz az uráli nyelvekhez'

¹⁵ Itt említtem meg, hogy az angol nyelvű szakirodalomban a *Finnish* jelenti a finn nyelvet, a *Finnic* vagy *Fennic* pedig a balti-finn (finnségi) nyelveket.

hangzó-, mind a magánhangzó-rendszert a hagyományos felfogásnak megfelelően rekonstruálja. Érdekes lesz majd összehasonlítani rendszerét Ante Aikioéval. Ő az oxfordi kötetben publikálta saját rekonstrukcióját.

A negyedik fejezet az uráli nyelvcsalád külső kapcsolataival foglalkozik, szerzője Stefan Georg: *Connections between Uralic and other Language Families* [Kapcsolatok az uráli és más nyelvcsaládok között, 176-209]. A tudománytörténettel foglalkozó ötödik fejezetet már említettem. Ezután jönnek az egyes nyelveket tárgyaló fejezetek. Ezzel kapcsolatban megemlíteném, hogy külön fejezetet kapott a déli ész (vöru), ezzel szemben csak a moksa mordvin szerepel a kötetben, az erza nem. Kimaradtak a kihalt szamojéd nyelvek is.

Az egyes nyelveket bemutató fejezetek közül csak az udmurtot bemutatót néztem át, ez a finn Pirkko Suihkonen megbízható munkája (576-613). Kicsit csodálkoztam, hogy az udmurtok lélekszáma vonatkozóan 2002-es adatot közöl, holott azóta két népszámlálás is volt Oroszországban, melyek eredménye hozzáférhető az interneten. Itt említem meg, hogy a kötetben a nyelvi adatok leírására a Nemzetközi Fonetikai Szövetség, az IPA átírását használják, Suihkonen azonban az általa közölt udmurt szövegben az affrikáták és a szibilánsok jelölésére a finnugrisztikában megszokott betűket használja. A kétféle hangjelölés zavaró lehet a nem-finnugristák számára.

Szóljunk még a szerzőkről. A magyarul kiválóan beszélő Daniel Abondolo a londoni University Collegeban a magyar nyelv docense volt, Riitta-Liisa Valijärvi ugyanott a finn és a kisebbségi nyelvek társprofesszora, valamint a svédországi Uppsalai Egyetem docense. Talán megbocsájtják olvasóink, ha a további 28 szerző felsorolásától eltekintek. Mindnyájan kiváló szakemberek, akik jelenleg 14 európai város egyetemén működnek nyolc országban. Valóban reprezentatív társaság. Vannak köztük természetesen magyarok is, a már említett Simoncsics Péteren kívül Csepregi Márta, Mus Nikolett, továbbá Wagner-Nagy Beáta hamburgi professzor és a jelenleg Helsinkiben dolgozó Horváth Csilla. Érdekeséggént említem meg, hogy a kötet szerzői közül hatan az oxfordi kötetbe is írtak: Jeremy Bradley (Bécs), Riho Grünthal (Helsinki), Eva Janda (München), Gerson Klumpp (Tartu), Helle Metslang (Tartu) és Wagner-Nagy Beáta (Hamburg).

Bocsánatot kérek, hogy egy közhellyel fejezem be vázlatos ismertetésem. Ennek (és az oxfordi) kötetnek a megjelenése valóban fontos esemény a finnugrisztikában. Így lehetővé válik, hogy a nyelvészek szélesebb körben megismerkedjenek az uráli nyelvekkel. De mi finnugristák is sokat meríthetünk ezekből a könyvekből, mind az összehasonlító nyelvészet, mind a nyelvtörténet művelői. De hasznosak a szociolingvisztika kutatói számára is, az ő tevékenységük pedig elősegítheti a veszélyeztetett uráli nyelvek fennmaradását. És jelenleg sajnos kisebb vagy nagyobb mértékben a magyar, a finn és az ész kivételével az összes uráli nyelv veszélyeztetettnak tekinthető.

Csúcs Sándor

A Vértés Edit-díj megszűnése

A Reguly Társaság 1998. májusi 8-i közgyűlésén a tagság Hajdú Péter és Kodolányi János mellett Vértés Editet választotta a társaság új tiszteleti tagjának. Idézek méltatásából: „1952-től dolgozott a Nyelvtudományi Intézetben, előbb a Finnugor osztályon készülő etimológiai szótárak munkatársaként, később a századfordulói nagy finn gyűjtések, K. F. Karjalainen és H. Paasonen hagyatékának gondozójaként. Amikor a nyolcvanas években a debreceni egyetem Finnugor tanszékének professzora volt, megindította, és mára már csaknem sikeresen be is fejezte Pápai József hagyatékának kiadását. Köteteinek száma a húszat közelíti. Kutatási területe főként az osztják nyelv, de obi-ugor és szamojéd mitológiai tanulmányai, népköltészeti publikációi is jelentősek.” (FgrV 16/1998. október/4–5).

A 2002-ben elhunyt Vértés Edit emlékére unokaöccse és örököse, Nemes László író (1920–2018) „Finnugor díj Vértés Edit emlékére” elnevezésű alapítványt hozott létre. Nemes László Vértés Edit több ezer kötetes, értékes szakkönyvtárát a Pázmány Péter Egyetemnek ajándékozta, és az alapítvány székhelyeként is az egyetemet, illetőleg annak finnugor tanszékét jelölte meg. Az alapítvány elnökének e tanszék egyik főállású oktatóját (személy szerint engem) jelölt ki. Az ötmillió forint alaptőkéjű alapítvány célját így határozta meg: „Finnugor nyelvészeti, valamint néprajzi, történelmi, irodalmi /stb./ területen figyelemre méltó tevékenységet folytató fiatal, 40 év alatti magyar anyanyelvű oktató, kutató munkájának elismerése. A magyar megjelölés a jelölt állampolgárságától és lakhelyétől független.”

A Vértés Edit emlékére létrehozott díjat rendszerint kétévenként ítéltük oda. Az átadás színhelye a Pázmány Péter Katolikus Egyetem volt. Kivételes alkalommal nem az egyetem piliscsabai campusán, hanem a zirci Nemzetközi Reguly Konferencián (2008-ban), illetőleg a Debreceni Egyetem finnugor tanszékén (2016-ban) nyújtottuk át. A díjat, azaz a 300 000, majd 400 000 Ft-ot elismerő oklevél keretében adtuk át a díjazottaknak. Az alapítvány alapító okirata azt is tartalmazta, hogy a kuratórium döntését — hozzáteszem: a nyertes szakmai életútjának bemutatásával — a Finnugor Világ, a Reguly Társaság Értesítője minden esetben tegye közzé.

Az ún. Vértés Edit-díj díj tizennyolc éven át létezett. 2022-es megszűnéséhez kis mértékben hozzájárult az is, hogy 2006-tól kezdve a 2004-ben elhelyezett összegnél kevesebb összeg állt a kuratórium rendelkezésére, mivel az alapító okirat szerint a díj kiadására a tőke kamatát lehetett felhasználni. A tőke pedig nem emelkedett, mert nem talált újabb támogatókra az alapítvány. Lényegesebbnek bizonyult azonban: nem sikerült elérni, hogy a díj átadása a korábbi piliscsabai helyett a PPKE jelenlegi központi épületében, a budapesti Mikszáth Kálmán téren (vagy az egyetem valamely másik fővárosi épületében) történjen. Emellett — mint ismeretes — a PPKE a finnugor tanszéket megszüntette, és azóta a

magyar tanszék keretében történik a finnugrisztika oktatása, ezért díjazására alkalmas személy képzését az egyetem nem biztosítja. — Egyébként az utolsó díjazottat a pandémia járvány időszakában csak lemaradással, és az alapító özvegyének külön anyagi segítségével (minthogy a bankban pénzünkhöz nem juthattunk hozzá) tudtuk köszönteni.

A kuratórium tagjai a hazai egyetemek szakemberei voltak: Csepregi Márta (ELTE), Maticsák Sándor (DE), Sipőcz Katalin (SzTE), B. Székely Gábor (haláláig, PTE) és Zaicz Gábor (elnök, PPKE). A XXI. század első évtizedeiben, 2004. október 20-ától 2022. január 14-éig az alábbi oktatók és kutatók, egyaránt ifjú reménységek nyerték el a Vértes Edit-díjat: Wagner-Nagy Bea (2004), Nagy Zoltán (2006), Ruttkay-Miklós Eszter (2008), Szeverényi Sándor (2010), Tamás Ildikó (2012), Gugán Katalin (2014), Kelemen Ivett (2016), Dyekiss Virág (2018) és Gulyás Zoltán (2022). Ők kilencen tehát a meghatározott időszakban — és életkorban — a magyarországi uralisztika legkiválóbb képviselőinek mondhatók.

Nézzük röviden e díjat kapott kollégák munkahelyét, eddigi pályáját.

Wagner Nagy Bea szamojedológus, jelenleg a Hamburgi Egyetem Uralisztikai Intézetének professzora. Az obi-ugorok és a szamojedok lakta Nyugat-Szibériában közel húsz éve végzett először kutatómunkát. A vizsgálatokat — e nép nyelvét és életkörülményeit — a nganaszanoknál (tavgi-szamojedoknál) folytatta. Munkájának írásos eredménye *Die Wortbildung im Nganasanischen* (Szeged 2011), ill. *A grammar in Nganasan* (Leiden, Boston 2018) című műve.

Nagy Zoltán etnológus, kulturális antropológus, Nyugat-Szibéria néprajzkutatója, a Pécsi Tudományegyetem néprajz-kulturális antropológia tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára. 1992-től a XXI. század első évtizedének végéig — a nyelvjárásukat is elsajátítva — összesen másfél évet töltött a vaszjugani osztjások körében. Idetartozó munkája: Az őseink még hittek az ördögökben. Vallási változások a vaszjugani hantiknál (Pécs 2007). Az idén védte meg akadémiai doktori értekezését (Egy folyó több élete: hantik és oroszok a nyugat-szibériai Vaszjugán folyó mentén). E munkájához kutatásai során a terepen, könyvtárakban és levéltárakban hatalmas mennyiségű anyagot gyűjtött. Egy szakember szerint disszertációja „témájában és módszerében alapvetően új kutatási területet és szempontokat jelöl ki”.

Ruttkay-Miklós Eszter obugrista, muzeológus, tudománytörténész (Reguly Antal, Schmidt Éva munkásságával is foglalkozik), a Néprajztudományi Intézet etnológiai osztályának munkatársa. A színjai hantik rokonsági csoportjai c. mintaszerű doktori dolgozata (2004) szerteágazó anyaggyűjtésre irányuló terepmunkán alapul. Nemes László alapítónak az volt a meggyőződése, hogy az osztják néprajz eme kitűnő képviselőjének „ilyen életre szóló elkötelezettsége nélkül igazi tudomány nem jöhet létre.”

Szeverényi Sándor szamojedológus, a Szegedi Tudományegyetem finnugor nyelvtudományi tanszékének tanszékvezető docense, aki egyebek mellett a Finnugor Világ szerkesztőbizottságának munkájában is részt vett (2004–5). Legfontosabb publikációi közé tartozik az Uralisztika. Fejezetek az uráli nyelvészetből c. tankönyv (szerk. Kozmács István és Sipőcz Katalin) Igeidő és aspektus fejezete (Szeged 2008. 102–122) és a Wagner-Nagy Beáta vezette Szamojed Kutatócsoport által elkészített, és általa szerkesztett Chrestomathia Nganasanica-kötet (Szeged—Budapest 139–144, 193–266).

Tamás Ildikó lappológus, 2011-től 2014-ig a Reguly Társaság elnöke, a Néprajztudományi Intézet folklór osztályának munkatársa. Kutatási területe a szöveg-folklórisztika, a lapp nyelvészet, a lapp jojkák interdiszciplináris vizsgálata, valamint a népköltészetben a halandóság és a nonszensz, a népdalban a szöveg és a dallam kapcsolata. A népzenei—néprajzi kérdéseken kívül a lapp nyelvjárások nyelvi képével is foglalkozik, és elvégezte a lulei lapp dialektus fonológiai és morfológiai leírását. Kitűnő könyve a Tűzön át, jégen át. A sarkvidéki nomád lappok énekgyűjteménye (Budapest 2007).

Gugán Katalin obugrista és magyar nyelvtörténész, a Nyelvtudományi Kutatóközpont magyar nyelvtörténeti kutatócsoportjának vezetője, a Nyelvtudományi Közlemények főszerkesztője. 2000-ben a szurguti osztjásoknál egy hónapot töltött. Osztják alak-, jelentés- és mondattani kérdések mellett elsősorban a magyar történeti mondattani problematika foglalkoztatja. Azt tanulmányozza, hogy a magyar és az osztják mondattanban mi lehet közös eredetű, és mely jelenségek tekinthetők a két nyelvben újításnak. Néhány érdekes dolgot: Időhatározói kötőszavak grammatikailag a szurguti osztjákban; Az alany és az állítmány egyeztetése a középmagyar korban; A központi segédigék története a középmagyar korpusz tükrében; Újabb elmélkedés a magyarázatípusokról — ezúttal egy magyar mondattani változás elemzése közben.

Kelemen Ivett lappológus, a Debreceni Egyetem finnugor tanszékének adjunktusa. Doktori (PhD) disszertációjának nyomtatott változata: Pluratívák az északi számi (lapp) nyelvben (Debrecen 2015). E mű révén hiánypótló alkotás született a finnugrisztikában, amely egyrészt elméleti rendszerezést, másrészt rendszerezett adattárat is tartalmaz. A PhD fokozat megszerzése után a kollégánál a finnugor nyelvek komparatív vizsgálatába, a neologizmus-kutatásba, valamint egy északi számi (azaz norvéglapp) nyelvtan írásába kezdett bele.

Dyekiss Virág obugrista, a Néprajztudományi Intézet etnológiai osztályának munkatársa. Sikeres doktori (PhD) védését követően — melynek vezetői Voigt Vilmos és Hoppál Mihály voltak — megjelentette Vándorol a hang. A nganaszan hagyományos világkép a folklórszövegek tükrében c. értekezését (2018). A műben szereplő, az archívumokban összegyűjtött adatai megháromszorozták a nganaszanokról addig vizsgálatba vonható folklórszövegek számát. Kutatási területe az uráli népek hagyományos hitvilága és a nganaszan mitológia.

Gulyás Zoltán térképész, ugyancsak a Néprajztudományi Intézet etnológiai osztályának munkatársa. Korábban a Magyar Mezőgazdasági Múzeum segédmuzeológusa, majd a Reguly Antal Múzeum és Népi Kézműves Alkotóház munkatársa volt. Itt Reguly Antal hagyatékának feldolgozásában és publikálásában vett (ill. vesz) részt. Eddigi legérettebb, hiánypótló teljesítménye Reguly Antal térképészeti munkássága c. alkotása (Zirc 2019). Ez a mű kitűnően és arányosan feldolgozott, és minden lényeges kérdést érint.

Megjegyzem még: érdekességet jelent, hogy jutalmazottaink túlnyomó többsége — mint az alapítvány névadója is — Nyugat-Szibéria finnugor és szamojéd népeit tanulmányozta, vagyis a díjazottak kisebbségét képviselte a lappológus Tamás Ildikó és Kelemen Ivett.

Végezetül: az alapítvány elnökeként tiszta a lelkiismeretem.

- Az alapító okiratnak megfelelően kétévenként rendszeresen kiadtuk a jutalmat.
- Mindig időben és a tagok egyetértésével történt a díjazott kijelölése.
- Az elnök és az alapítvány másik budapesti tagja, Csepregi Márta az igények szerint intézte a banki feladatokat.
- Az ünnepségről minden alkalommal beszámoltam a Finnugor Világ hasábjain.

Zárásképpen Daróczi Katalin, az alapító özvegye a kuratórium tagjait 2023 júliusában meghívta ebédre az alapító egykori kedves olasz éttermébe, a Budapest belvárosi Trattoria Pomo D'Oro-ba.

Zaicz Gábor

✱

Még egy nagyköveti visszaemlékezés

Jari Vilén *Suurlähettiläänä kuohuvassa Keski-Euroopassa* [Nagykövetként a forrongó Közép-Európában] Minerva. Helsinki, 2021.

Ez év nyarán szereztem tudomást erről a könyvről, és baráti segítséggel sikerült megszereznem elektronikus változatát. A szerző 2007 és 2012 között Finnország budapesti nagykövete volt, utána pedig két évig Varsóban képviselte hazáját. A mű erről a hét évről szól. Nagy érdeklődéssel olvastam a könyvet, annál is inkább, mert annak idején magam is személyes kapcsolatba kerültem a szerzővel. Érdekelt tehát véleménye Magyarországról, a finn-magyar kapcsolatokról.

Jari Vilén 1964-ben született a finn Lappföldön, Kemi városában. 1990-ben fejezte be tanulmányait az Oului Egyetemen. A politika iránt 1981-ben kezdett érdeklődni, amikor belépett a Nemzeti Koalíciós Párt ifjúsági szervezetébe.¹⁶ Fiaaton, 1984-ben indult szülővárosában az önkormányzati választáson, de nem járt sikerrel. Az egyetem után Írországból folytatta tanulmányait, 1992-től ösztöndíjas gyakornok volt Brüsszelben az EU-nál. 1995-ben tért haza Lappföldre és EU projektekkel és területfejlesztéssel foglalkozott. 1999-ben parlamenti képviselővé választották. Ezt a posztot két cikluson keresztül töltötte be, közben (2002-2003) külkereskedelmi miniszter volt. Ilyen minőségében Magyarországon is járt 2002-ben Tarja Halonen akkori köztársasági elnök kíséretében. 2007-ben a politikusi pályát a diplomáciai váltotta fel, Tarja Halonen elnök a külügyminiszter előterjesztésére budapesti nagykövetnek nevezte ki. A varsói évek után az EU-nál szolgált Strasbourgban, nagyköveti rangban, jelenleg finn nagykövet Kanadában.

A kötet Erkki Tuomioja korábbi külügyminiszter ajánlásával indul (*Egy nagykövet ünnepei és hétköznapijai* 9-10). „Vilént nagyköveti posztja Finnország képviselőjeként Budapestre és Varsóba vitte el – két olyan országba, amelyeket ma az Európai Unió legproblematisabb tagjainak tartanak. Ezért különösen értékes és hasznos Vilén beszámolója tapasztalatairól és a két ország társadalmi és politikai fejlődéséről, ha meg akarjuk érteni az EU jelenlegi helyzetét.” – írja Tuomioja.

Ezt követi a szerző bevezetője (*Lukijalle* [Az olvasóhoz] 11-12), ami után tizenhárom fejezetben adja elő mondanivalóját. Az első fejezet (*Politiikasta diplomaan* [A politikából a diplomáciába] 13-23) az előzményeket mutatja be. Innen származnak a szerzőről fent közölt információk.

¹⁶ Finn neve: Kokoomuksen Nuorten Liitto. A Nemzeti Koalíciós Párt (finnül Kansallinen Kokoomus) a legnagyobb, mérsékelt konzervatív finn párt. Ennek jelöltjeként választották 2012-ben köztársasági elnökké Sauli Niinistöt, és a jelenlegi miniszterelnök Petteri Orpo is ennek a pártnak a tagja. Annak idején Paasikivi is a Kokoomus jelöltjeként lett elnök.

A következő hat fejezet a budapesti évekről szóló beszámoló (24-178), ami után öt fejezetet szentel a varsói éveknél (179-302), az utolsó, 13. fejezetben pedig összehasonlítja a két ország kül- és belpolitikáját, illetve társadalmi és politikai helyzetét, és felteszi a kérdést: *Unkari ja Puola Euroopan poliittisina suunnannäyttäjini?* [Magyarország és Finnország lennének Európa politikai iránymutatói?] (303-317). A zárszóban (Lopuksi 318-320) röviden összefoglalja véleményét, illetve szól a strasbourgi költözés előkészületeiről. A kötetet névmutató és képmelléklet zárja.

Jari Vilén nemcsak az itt töltött öt év miatt kötődik Magyarországhoz, hanem azért is, mert – mint erről maga is beszámol – 2009-es válása után 2011-ben egy magyar hölgyet vett feleségül, akitől később fia született (156). Ennek köszönhetően kezdeti elfogulatlanságát jó indulatú elfogultság váltotta fel, amely egyértelműen érződik soraiból, annak ellenére, hogy erősen kritizálja a magyarországi politikai helyzetet. A szerző időrendben adja elő mondanivalóját, ismerteti és kommentálja az aktuális politikai eseményeket, a kormányváltást, az új alkotmányt stb., ezen kívül azonban számos olyan témát érint, amelyek érdekelhetik a magyarbarát finneket és a finnbarát magyarokat. Ezek közül szeretnék néhányat, a teljesség igénye nélkül bemutatni.

A szerző Budapesten kezdte diplomata pályafutását, itt szerezte az első tapasztalatokat, itt került szembe az első problémákkal. Ezért is érdekesesek azok a részletek, amelyeket elmond a nagykövetség belső életéről, illetve magáról a nagykövetségi épületről. A Gellérthegy oldalában, a Kelenhegyi úton található épületet 1934-ben vette bérbe Wenckheim báró örököseitől Onni Talas finn követ, majd 1939-ben a finn állam megvásárolta az épületet. 1944 nyarán a háborús események miatt a követséget Iszkaszentgyörgyre evakuálták, csak Tömör Ferenc gondnok maradt az épületben, akit egy mesterlövész golyója ölt meg 1945. február 13-án. A követség udvarán temették el, ma is ott nyugszik, jeltelen sírban. Az épületet Budavár ostroma során rommá lőtték. Úgy is maradt évtizedekig. 1976-ban Kekkonen elnök beszélt Kádár Jánossal az épületről. Ennek köszönhetően a finnek megvehették a szomszédos telket, ami feltétlenül szükséges volt, hogy a romos épület helyett újat építhessenek.

Az új épület tervezése 1980-ban kezdődött, a tervek Ilmo Valjakka kiváló finn építész készítette. Az alapkövetételre 1986-ban került sor, az épület felavatására pedig 1989 áprilisában.

2009-ben, a huszadik évfordulóra Vilén nagykövet kiadatott egy kétnyelvű kötetet: *Suomen Budapestin-suurlähetystö. 20 vuotta historiaa; Finnország Budapesti Nagykövetsége. 20 év története* (Szerkesztette: Jaakko Sievers). Ugyanő szerkesztette az egy évvel később finnül és magyarul két külön kötetben megjelent *Veljeskansan keskuudessa; Rokoni körben* c. művet, amely a magyarországi finn képviselő történetét dolgozza fel. Ennek elkészítését is a nagykövet kezdeményezte.

Az is az ő érdeme, hogy a nagykövetségi épületbe beköltözött a Finnagora, finn kulturális intézet, a Finpro, kereskedelmi képviselő, a Finn-magyar Kereskedelmi Kamara és a hétvégi finn iskola. Így lett az épületből *Suomi-talo* [Finnország-ház].

Itt érdemes megemlíteni a nagykövetségi rezidencia nappalijában látható Akseli Gallen-Kallela¹⁷ festmény történetét is. Ezt a szerző így meséli el: „Szerencsés véletlennek köszönhető, hogy az *Esti Duna-part* c. festmény a budapesti nagykövetségre került. Jörn Donner¹⁸ találta meg ugyanis egy árverési jegyzékben az éjszakai Gellért-hegyet, vagyis a nagykövetség környékét ábrázoló festményt, és tudván a készülőben lévő nagykövetségi épületről, értesítette erről az akkori külügyminisztert, Pertti Paasiot. Paasio felhatalmazta Donnert, hogy vegye meg a képet az állam számára, ami idővel méltó helyére, a nagykövetség falára került (110).”

Néhány sor erejéig vissza kell térnünk Iszkaszentgyörgyre¹⁹. Ebben a Székesfehérvár melletti községben van az Amadé-Bajzát-Poppenheim kastély, amely otthont adott a nagykövetségnek. A kastélyt évekig Ari Kupsus Budapesten élő finn galériatulajdonos működtette múzeumként és nyári művésztelepként. Kiállította Yrjö Liipola finn szobrász műveit is. A szerző büszkén meséli el, hogy 2012 nyarán Sauli Niinistö köztársasági elnököt is elvihette Iszkaszentgyörgyre, és azt is, hogy az ő közvetítésével kapott a község egy tűzoltóautót Finnországból.

Ha már Liipola²⁰ neve szóba került, azt is el kell mondani, hogy Jari Vilén kezdeményezésére került sor 2009 júliusában Liipola emléktáblájának felavatására a budapesti Vörösmarty téren. Azért éppen ott, mert Liipola Kallós Edének, a Vörösmarty-szobor alkotójának tanítványa volt. Részt vett a szobor elkészítésében és róla mintázta Kallós a szoborcsoport egyik alakjának, a fiatal zászlótartónak az arcát.

Olvasóink is emlékezhetnek még a *(M)ilyenek a finnek?* c. nagysikerű kiállításra a Néprajzi Múzeumban. A kiállítást, amelynek előkészítésében a finn nagykövetség is aktívan közreműködött, Tarja Halonen finn köztársasági elnök nyitotta meg 2009 augusztusában, aki maga kalauzolta magyar kollégáját Sólyom Lászlót a kiállításon. A két évig nyitva tartó kiállításnak 90 ezer látogatója volt.

Az itt töltött évek alatt a szerző keresztül-kasul bejárta Magyarországot, járt Körömden, Veszprében, Tokajban stb. És természetesen Geresdlakon is, ebben a baranya-megyei kisközségben, amelyben vagy harminc finn család telepedt le.

¹⁷ Akseli Gallen-Kallela (1865-1931) a legjelentősebb finn festőművész 1907-ben és 1908-ban járt Budapesten, ekkor festette az itt említett képet.

¹⁸ Jörn Donner (1933-2020) finnországi svéd író, filmrendező, politikus, parlamenti képviselő.

¹⁹ A község neve olvasóinknak is ismerős lehet, hiszen 2016-ban *Finnugor Kulturális Főváros* volt. A rendezvényekről annak idején lapunkban is beszámoltunk.

²⁰ Yrjö Liipola (1881-1971) neves finn szobrászművész 1904-ben menekült Magyarországra, hogy elkerülje besorozását a cári orosz hadseregbe. Szobrászként dolgozott és 1934-ig élt itt.

Szóba kerül a könyvben a finn téli háború során a Finnországnak nyújtott magyar segítség is. Ezzel kapcsolatban a szerző elmeséli, hogy nagyapja Eino Vilén életét az 1941-ben folytatódó háborúban magyar gyártmányú rohamsisakja mentette meg.

Fontos feladata a nagykövetnek a hazájából érkező magas rangú vendégek kísérése, programjuk előkészítése. Jari Vilén budapesti éveire bőségesen jutott belőlük: két elnöki, több miniszterelnöki és számos miniszteri látogatásról számolhat be.

Az is természetes, hogy a finn olvasók számára részletesen bemutatja és kommentálja az akkori magyarországi társadalmi, politikai és gazdasági helyzetet, a politikai élet szereplőit, a kormányváltást. Észrevételei kritikusak, de tárgyyszerűek.

Bár finneknek szól, egy magyarnak is érdekes olvasmány Jari Vilén könyve. Újra felidézhetjük a 2007 és 2012 között történeteket és képet alkothatunk a finn-magyar kapcsolatok alakulásáról az említett időszakban.

Csúcs Sándor

Turkui kalandok - Beszámoló a 2023-as IFUSCO-ról

Az IFUSCO (International Finno-Ugric Students' Conference) ideje, 2023-as felvonásának 1997 után ismét Turku városa adott otthont, mégpedig abban az időszakban, amikor a város az egyik legszebb arcát mutatja, május 15-19. között. A helyszínből adódóan természetesen a finn résztvevők alkották az idén már 28. alkalommal megrendezésre kerülő konferencia résztvevőinek többségét, de Magyarország is képviseltette magát az ELTE, a Debreceni Egyetem, illetve a Szegedi Tudományegyetem hallgatói által.

A száznál is több résztvevő számos, az uráli népekhez és nyelvekhez kapcsolódó előadást prezentált és hallgathatott meg. A témák természetesen nemcsak a nyelvészetet érintették, a rendezvény hagyományaihoz hűen etnográfiai, történel-

mi, irodalmi szekció is helyet kapott a konferencia programjában. A szintén tradicionálisnak nevezhető „háromnyelv-szabály” ebben az évben is érvényben volt. Annak, aki előadott, három külön nyelvet kellett használnia az absztraktban, a diasoron és szóban is. Ez a minél több ember számára történő megértést hivatott elősegíteni.

Az első nap a regisztrációval indult, melyhez minden résztvevő kapott egy igényesen kivitelezett, az absztraktokat tartalmazó könyvet, egy bögrét, illetve - külön igénylés esetén - egy konferenciapólót is tartalmazó vászontáskát a szokásos jegyzetfüzet-toll együttesen felül. Ezt egy városnéző séta követte, melynek során a helyi hallgatók körbevezették a látogatókat Turku megtekintésre érdemes részein, melyekben a város egyáltalán nem szűkölködik. A nap egy kötetlen összejövetellel zárult, melyhez (és a hét hátralévő részének legtöbb társasági eseményéhez is) a helyszínt egy, az egyetemi campus szomszédságában lévő hangulatos pincekocsmá szolgáltatta.

Másnap a megnyitón a köszöntő szavak után Sirkka Saarinennek, a Turkui Egyetem Finn Nyelvi és Finnugor Nyelvtudományi Tanszéke korábbi tanszékvezetőjének előadása hangzott el, melyben a turkui finnugor tanulmányok története került bemutatásra. Ezt követően megkezdődtek a hallgatói prezentációk kultúra és irodalom, valamint számi nyelvészet szekciókban. A délután folyamán balti-finn, udmurt és obi-ugor nyelvekhez kapcsolódó kutatások kerültek bemutatásra, illetve egy napjainkban különösen aktuális téma – az uráli nyelvek megjelenése a digitális térben. Az este jó hangulatú beszélgetésekkel végződött a már említett helyszínen, ezt azonban - hogy gyakorlati tapasztalatokat is szerezhessünk a finn kultúráról - egy szaunázás előzte meg. Ezen az estén debütált a konferencia saját söre is, melyet finn vadkomlók, illetve háromféle malátá felhasználásával főztek az IFUSCO szervezői egy hivatásos sörfőzőmesterrel.

A következő nap délelőttje a balti-finn kultúra, történelem és politika jegyében telt, majd Jussi Ylikoskinak, a tanszék jelenlegi vezetőjének előadását hallgathattuk meg a finnugrisztika jelenéről és jövőbeni kilátásairól. Az ebédszünetből visszatérve a nyelvészetre helyeződött a hangsúly a szamojéd, észt és volgai nyelvek tükrében. A program zárásaként népdalokról és kulturális aktivizmusról láthatott prezentációkat a közönség.

Az elmúlt, főleg a COVID-járvány utáni években egyre megszokottabbá vált, hogy lehetőség van online is jelen lenni egy-egy rendezvényen. Azon túl, hogy ezzel általánosságban véve is kiszélesíthető a konferenciára látogatók köre, az online becsatlakozási lehetőség az oroszországi résztvevők számára is hatalmas segítség az ismert okokból kifolyólag. Ez az idei IFUSCO esetén sem volt másképp, több előadás videóhíváson keresztül hangzott el, de a személyesen megtartott prezentációk többségét is követni lehetett az interneten keresztül.

A konferencia keretein belül természetesen sor került az elmaradhatatlan ugrimugri estre is, melynek ideje szerda este érkezett el. Helyszínül egy kimondottan

hallgatói összejövetelek megrendezésére specializálódott tágas épület szolgált, melynek nagytermében egy kisebb színpad is az előadni kívánó résztvevők rendelkezésére állt. Az ugrí-mugri est lényege ugyanis, hogy kötetlenebb formában ismerkedhetnek meg a konferenciára látogatók az egyes népek kultúrájával verseken, dalokon, táncokon keresztül, hallgatótársaink tolmácsolásában, melyekbe végül mi magunk is belevonódunk. A programot a helyi hallgatók zenei produkciója indította, melyben az énekszót gitár, jouhikko és különböző ütőhangszerek kísérték. Később kvízzjátékokra és egy sok résztvevőt felvonultató, a finnugor tudományos életben résztvevő személyek neveivel teletűzdelt, zömmel finn nyelvű szóviccmaratonra is sor került. Az esti program, melyet egy finnugor nyelveken megszólaló dalokból építkező diszkó zárt, kitűnő alkalom volt a napközben megkezdett eszmecsere folytatásához, illetve a szakmai ismeretségek barátságga alakulásához is.

A következő nap hasonlóképpen eseménydús volt, hiszen a résztvevők már kora reggel összegyűltek az aznapi kirándulások megkezdéséhez. Mindenki saját érdeklődési köre alapján választhatott a szervezők által felajánlott két útvonalból, amelyek közül az egyik egy történelmi-archeológiai látványosságok köré szervezett gyalogtúrát, a másik pedig a turkui vár és a város közelében lévő, Ruissalo sziget meglátogatását foglalta magába. A kirándulások jó hangulatban teltek, délután pedig mindenki visszatért a szállására egy kis időre, hogy aztán kipihenjen meg a Kupittaa paviljonki nevű étteremben megszervezett konferenciavacsorára. Az este derűs hangulatban telt a különféle, rengeteg eltérő módon elkészített halat magába foglaló hagyományos finn ételek mellett. A résztvevők szabadon folytathattak eszmecsereket az elhangzott előadásokról és egyéb témákról. A vacsorán egyébként részt vett többet között Varga Judit, a Turkui Egyetem magyar lektora, akinek jelenléte természetesen a magyar hallgatók számára is kellemes meglepetés volt.

A konferencia utolsó napján, pénteken néhány résztvevő előadásán kívül két workshop is megrendezésre került. Amíg az egyik során egy interdiszciplináris téma, a nyelvészet és az archeológia összefüggései kerültek bemutatásra, a másikon az úgynevezett anbur írásrendszert sajátíthatták el az ott megjelentek. A program természetesen a hivatalos záró ceremóniával végződött, amelyen a szervezők beszéde mellett egy igen fontos téma is megvitatásra került. Két város, Bécs és Budapest hallgatói harcoltak a következő, 2024-es évi IFUSCO megszervezésének jogáért. A szavazást döntő többséggel az ELTE nyerte, így a szervezői kabala ebben az évben Magyarországra került, amelyet mindenki, többek között a magyar egyetemek hallgatói is izgatottan fogadtak.

A kitűnő szervezésért köszönet illeti a turkui Finn Nyelvi és Finnugor Nyelv-tudományi Tanszék hallgatóit és segítőiket, és az egyetem finnugrista hallgatóit tömörítő Sugri diákszervezetet, A sikeres konferencia mind tudományos, mind gyakorlati tekintetben komoly feladat elé állítja a következő szervezőbizottságot.

Ezzel együtt nagy örömünkre szolgál, hogy 2024-ben a konferencia Magyarországra, Budapestre látogat és május 27-től 31-ig az ELTE láthatja vendégül a nemzetközi közösséget.

Béres Mátyás – Kaiser Kamilla – Vojter Kitti

✱

Krónika

Rokon Népek Napja 2023

Idén október 13-án Székesfehérváron a Köfém Művelődési Házban rendeztük szokásos évi megemlékezéseinket. Ebből az alkalomból az előcsarnokban felállítottuk a bicentenáriumra készült, Reguly Antal életét és munkásságát bemutató vándorkiállítást, amelyet a zirci Reguly Antal Múzeum bocsátott rendelkezésünkre. A programban szerepelt Nagy Zoltán pécsi egyetemi tanár, aki Gondolatok a vaszjugáni hantikról címmel tartott előadást. Azonos témájú értekezését előző számunkban ismertettük, és részleteket is közöltünk belőle. Ez alkalommal a vaszjugáni hantikkal kapcsolatos legfontosabb információk után az előadó arról beszélt, hogy mit jelent számukra a hideg és a tél. Hanti nyelvrokonainknak egész más a hőérzékelése, a legnagyobb hidegben is elboldogulnak az erdőben, télen pedig a hó és a befagyott vizek lehetővé teszik számukra a gyors és akadálymentes utazást, valamint a sikeres vadászatot. Az előadás előtt és után a budapesti Kalevala Kórus gyölködtetett bennünket mari és finn népdalokkal, Malmos Edit karnagy vezetésével. A jól sikerült rendezvényt Antal Gergely és Németh Dániel, vezetőségi tagjaink szervezték. Sajnos a közönség toborzása nem nagyon sikerült, vagyis elég kevesen voltunk. A jövő tavasszal megválasztandó új vezetőségnek el kell gondolkoznia azon, hogyan lehetne jobban mozgósítani az embereket, különösen a fiatalokat.

Szerencsére a főváros sem maradt ki a megemlékezésből. Október 18-án az ELTE Finnugor Tanszékén Salánki Zsuzsa szervezésében a résztvevők játékos formában ismerkedhettek a finn, az észt, a mari, az udmurt és a komi-permják nyelvvel és kultúrával.

Másnap, október 19-én a Kalevala Baráti Kör és a Magyar-Észt Társaság rendezésében a Deák téri Evangélikus Gimnázium dísztermében Anu Kippasto észt konzul tartott előadást az ünnep alkalmából E-Eesti vagyis Elektronikus-Észtország címmel. Az előadót jól ismerjük, hiszen dolgozott korábban az ELTE észt lektoraként. Azt eddig is tudtuk, hogy Észtország élenjár az elektronikus szolgáltatások és a digitalizáció területén. Az előadás azonban minderről átfogó képet nyújtott. Szó volt az e-személyi kártyáról, az internetes szavazásról, az iskolai oktatás támogatásáról, a kiber támadásokról, az adózás és az egészségügy elektronizálásáról.

* * *

Lapunk előző számában köszöntöttük Honti László akademikust 80. születésnapja alkalmából. Az évfordulóról a Magyar Nyelvtudományi Társaság sem feledkezett meg. Október 24-én Csepregi Márta köszöntötte az ünnepeltet a Finnugor Szakosztály ülésén. A köszöntő felidézte Honti László életét, pályáját, megemlítt fontosabb műveit, különösen az utóbbi három évben megjelenteket. Ezek egyértelműen azt mutatják, hogy az ünnepelt alkotóereje töretlen. Válaszában Honti László elmondta, hogy szerencsés embernek mondhatja magát, mert egész életében azzal foglalkozhatott, amit szeret. A tudományos kutatás – szerinte – jó értelemben vett szellemi játék. Megemlítette továbbá néhány kedves kutatási témáját.

Ezután Sipos Mária, Társaságunk alelnöke tartott előadást *A deszka-vágó-férfi és a cikket-írva-dolgozó-nő. A hanti igeneves szerkezetek változásáról* címmel. A témaválasztást az indokolta, hogy Honti László sok egyéb mellett a hanti nyelv kiváló szakértője. A hantiban gyakran előfordul, hogy bizonyos dolgokat igenevekkel alkotott összetett szavakkal fejezik ki. Ilyenekkel már a régebbi gyűjtésekben is találkozhatunk, pl. *béka* = *ugró-nő*, *farkas* = *rén-harapó-állat* stb. Ez a típus ma is használatos, a hanti nyelvű újságban olvashatók pl. *régi-tárgyakat-őrző-ház* jelentése 'múzeum', vagy *rén-őrizve-élő-nép* 'réntartók' jelentésben. A továbbiakban az előadó arra kereste a választ, hogy mi az oka az ilyen szerkezetek fennmaradásának.

* * *

Olvasóinkat is érdekelheti, hogy az észtországi Tartuban folyik a következő, vagyis XIV. Nemzetközi Finnugor Kongresszus szervezése. A következő CIFU-ra 2025. augusztus 18-a és 23-a között kerül sor. Már szétküldték a kongresszus első körlevelét, amelyben a kongresszus keretében rendezendő szimpóziumokra kértek javaslatokat 2023. október 31-ig. Működik a kongresszus honlapja, elérhetősége <<https://cifu14.ut.ee>>. A szervezőbizottság elnöke Gerson Klumpp a

finnugor nyelvészet professzora. A kongresszussal kapcsolatos eseményekről a továbbiakban is tájékoztatunk.

* * *

Korábban részletesen ismertettük a Nyelvtudományi Kutatóközpont honlapján olvasható *Hanti hadak, manyisi mesék* c. kötetet (FV 2021/4: 29-39). Most arról számolhatok be, hogy elkészült és az interneten (MeRSZ) olvasható a könyv, mondjuk így, második kiadása az Akadémiai Kiadó gondozásában. Ez nem teljesen azonos az első változattal, ami továbbra is megtalálható az említett honlapon. A szerkesztők, akik a változtatásokat az Előszóban indokolják, kihagyták Honti László köszöntését, a Simoncsics Péter által írt pályaképet, és bevették Csepregi Márta *Terepnaplórészletek 1992–2017* c. írását. Ezért és más kisebb változtatások miatt talán érdemes lenne még egyszer foglalkozni a kötettel a közeljövőben.

*

Magyar-csángó, komi-permják. Nyelvjárás vagy önálló nyelv?

A tavaly megjelent új uralisztikai kézikönyvben Tapani Salminen az archaikus magyar nyelvjárásként számontartott csángót külön nyelvként tüntette föl (Salminen 2023: 101.)²¹ Évekkel ezelőtt egy diákkonferencián magam is körüljártam a témát, összevetve a magyar-csángó viszonyait a két komi nyelv viszonyával. A nyelv-nyelvjárás problematikája egyáltalán nem egyedi, és gyakran magyar nyelvészek sem tudnak róla, milyen hasonló kérdésekbe ütköznek más, kisebbségi helyzetben lévő uráli nyelvek. Vizsgáljuk meg hát a nyelvi önállóság előnyeit és hátrányait a csángó példát összehasonlítva elsősorban a komi-permják nyelvvel, illetve röviden más finnugor dialektusok helyzetével.

²¹ Tapani Salminen: On the demography, endangerment, and revitalization of the Uralic languages. In: Daniel Abondolo – Riitta-Liisa Valijärvi: The Uralic Languages. Second Edition. London – New York, Routledge, 2023: 81–116.

A moldvai csángók etnikai, vallási és nyelvjárási kisebbséget képeznek. A magyarsághoz tartoznak, bár identitásuk archaikus, első sorban vallási alapú – magukat leginkább római katolikusként határozták meg még a 2010-es évek elején is; a nemzetiségi hovatartozásra nehezen tudtak válaszolni. A többségi románységba vagy beolvadnak, vagy elmagyarosodnak, vagy sikerül a lokális csángó identitást megerősíteni, erre azonban a kilátások nem túl kedvezőek. Nyelvtörténetileg jól elkülöníthető az északi és déli csángó dialektus a Kárpát-medencei magyar nyelvjárásokhoz és az ún. székelyes csángó nyelvjáráshoz képest is, a különbségek a nyelv minden szintjén érezhetőek. A még megmaradt északi és déli csángó nyelvjárás középkori magyar nyelvi állapotokra emlékeztet: több hangváltozásból, amely a Kárpátokon innen lezajlott, a csángók kimaradtak. Megőrizték például a veláris *j* vokálist, bilabiális *w* hangot, a lágy *dzs* és *cs* pedig náluk változatlanul megmaradt, míg a mai magyarban ezek helyén *gy* és *ty* hangot ejtünk stb. Kimaradtak a Kárpát-medencei magyarságot érintő 18–19. századi nyelvújításból is, emiatt számos „modern” terminus a számukra nehezen értelmezhető, ellenben jócskán több román eredetű szót találunk szókincsükben, mint az erdélyi magyar nyelvjárásokban. Sok szempontból mégsem tekintjük a csángót független nyelvnek, a kérdés összetett, mind a beszélőket, mind a kutatókat, mind a politikát megosztja. Jó tíz évvel ezelőtt személyesen tapasztalhattam meg azt, amit a csángókat kutató néprajzosok és nyelvészek leírtak: maguk a csángók nem tekintették a saját anyanyelvjárásukat azonosnak a magyarországi (és erdélyi) magyar nyelvváltozatokkal – a kutatók leírták, hogy a csángóra mint „madárnyelvre”, „nem nyelvre” stb. tekintettek. Akik magyar iskolában tanultak (sok helyen irodalmi magyart), vagy Székelyföldre mentek tanulni bentlakásos iskolába, a magyart szinte idegen nyelvként tanulták meg, bár nyilvánvalóan könnyen, hiszen sok mindent megértettek belőle. Az irodalmi magyar tanulásának pedig egyértelmű hátránya a saját anyanyelv(járás) elvesztése – főként olyan településeken, ahol a fiatalság és a gyerekek már csak románul beszélnek. A helyzet rendkívül hasonló Oroszországban is, ahol szinte minden nagyobb uráli nyelvnek létezik egy olyan, a többségtől elszigetelt változata, vagy egy olyan erős nyelvjárása, amelyet akár tekinthetnénk önálló nyelvnek is. Ilyen nagy nyelvjárási különbségek (és természetesen identitásbeli és politikai törekvések is) indokolták a mordvin nyelvnek szétválását erzára és moksára. A két nyelvet beszélők egy népnek számítanak, viszont közöttük legendás ellentétek feszülnek. Hasonló a helyzet a mari nyelvvel is, melynek három nagyon különböző nyelvváltozata van jelen: hegyi, mezei és keleti mari. A mezei marit beszélők a legtöbben, a keleti marival viszonylag közel állnak egymáshoz. Tőlük távolabb helyezkedik el nyelvíleg a hegyi mari változat, az ő lélekszámuk jóval kevesebb, mintegy 30 000 ember az 500 000-es többséghez képest, viszont az önállóságra törekvő hangok ellenére ma tudományosan és társadalmilag is elfogadottan egy mari nyelvről beszélünk.

A komi-zürjén és komi-permják elkülönülése már egy kicsit más történet.

Az ózürjén nyelv valószínűleg a 11. század előtt válhatott ki az ópermiből, és kezdett távolodni az udmurttól. Az uráli nyelvek közül legkorábban a magyar rendelkezik nyelvemlékkel, második helyen a karél áll, harmadik helyen viszont a komi. A 14. századtól kezdve saját írásbelisége alakult ki, melyet Permi Szent István hittérítő hozott létre. Megalkotta az ún. abur írást, amelyet egészen a 17. századig használtak, ekkor lecserélték a cirill ábécére. A 19. század második felében indult meg a komi-zürjén nyelv tudatos fejlesztése és művelése, az 1921-ben létrejött Komi Autonóm Körzet hivatalos nyelvéné vált, majd előbb Komi ASZSZK, végül Komi Köztársaság lett belőle, mely ma is az Oroszországi Föderáció tagállama.

A komi-zürjén és a komi-permják beszélők a cárizmus bukásáig közigazgatásilag elkülönültek, a zürjének első sorban az arhangelszki és vologdai kormányzóságon belül éltek, a permjének a permi és vjatka-i kormányzóságban. 1925-ben a permjének számára létrehozták a Komi-Permjak Autonóm Körzetet, amely egészen 2005-ig fennállt, ekkor népszavazással beolvasztották a Permi Területbe. A 2005-ös autonómia megszűnésének az az egyik nagy vesztesége, hogy a körzetben az őslakosság Oroszországban egyedülálló módon, 60%-os többségben volt a helyi oroszokkal szemben. A komi-permjének 2010-ben kb. 90 000-en voltak, ebből durván 60 000 fő beszélt a permjak nyelvet, tehát a csángók közül magyarul tudókkal nagyjából azonos létszámú ember. (A 2021-es népszámlálási adatok alapján azóta a komi-permjének száma durván felére csökkent.) А коми-пермяцкий terminust az 1920-as években alkotta a szovjet apparátus, akkor még a komi-zürjén egyik nagy és jól elkülöníthető nyelvjárásának tekintették, 1950-től azonban teljesen külön nyelvként kezelik az oroszországi hatóságok. A permjak név a permjének számára pejoratív színezetű, ezért a 2000-es években megalkották a *перем коми* kifejezést. Az etnikai csoport ilyen jellegű átnevezéséből úgy tűnik, hogy részben politikai nyomásra, szinte egy tollvonással változtatták meg a permi komik identitását.

A komi-permjének néprajzilag, vallásilag is jól elkülöníthetők, a komi-zürjénnek ellentétben kulturálisan kevésbé érzékelhető az orosz hatás. Náluk maradt fenn az eredeti komi hitvilág, hiedelemvilág egyfajta szinkretizmusként az ortodox kereszténységgel párhuzamosan.

Melyek tehát az alapvető különbségek a komi-zürjén és a komi-permják között? Kezdjük a hangtannal. A két nyelv mássalhangzókészlete mondhatni teljesen megegyezik, az *f*, *x* és *c* hang ugyanúgy orosz jövevényszavakban fordul csak elő. A magánhangzók is nagyjából megegyeznek, bár két vokális ejtésében (*ö*, *ы*) érzékelhető némi eltérés. A legszembevetőbb különbség, hogy míg az irodalmi zürjénben csak rövid magánhangzók és első szótagi hangsúlyozás van, addig a permjékben vannak hosszú magánhangzók, és a hosszúság egyben a hangsúly is jelöli, amely változhat, melyik szótagra esik.

Továbbá a teljes komi nyelvjárásterületet föl lehet osztani a $v \sim l$ hangváltakozás jelensége szerint: míg a zürjén irodalmi nyelvben a szó(tag)végi $-l$ hangok $-v$ hanggá váltak, és két magánhangzó közé kerülve (pl. toldalék előtt) ismét l hangra váltanak, addig a permják nyelvjárások déli, nagyobb beszélőszámmal rendelkező csoportjára ez egyáltalán nem jellemző, ugyanis ezekben a nyelvjárásokban mindig egységesen v hangot ejtenek. Különös módon a permják irodalmi nyelvet a zürjénhez igazítva hozták létre a $v \sim l$ hangváltakozás tekintetében, amivel a déli, fő permják nyelvjárásoktól idegen jelenséget építettek be a nyelvi standardba.

Ha a szókincset vesszük szemügyre, jól látszik az, hogy a permják több helyen fonetikailag eltér a komitól, illetve teljesen más szóval fejez ki azonos jelenségeket, pl. permják зонка – zürjén пи 'fia valakinek', permják дзоридз – zürjén чача 'virág' stb. A komi-permják nyelvre az orosz nyelv nagyobb hatást gyakorolt, mint a zürjénre, ez leginkább az orosz jövevényszavak nagyobb mennyiségén látszik.

A morfológia szintjén szintén kisebb-nagyobb különbségek fordulnak elő a zürjénben és a permjákban, ez utóbbiban például eggyel kevesebb eset van, illetve a többes szám jelölése eltér a zürjéntől: zürjénül $-jas$, permjákul $-ez$ / $-jez$ (ahol a j hasonul az utolsó mássalhangzóhoz). A mondattani eltéréseket illetően jelenleg is folynak a kutatások.

Mi történt a komi-permjákok hozzáállásával 1950 óta? Nagyjából azt mondhatjuk, hogy fokozatosan hozzászoktak az önállóság gondolatához. A permják irodalmi nyelvvé vált, külön oktatják a Kudimkari Egyetemen. A zürjénekhez való viszonyulásuk változó, azt már nehezebb megmondani, hogy külön népnek számítanak-e. Az ugyanis szintén előfordul, hogy egy nép több nyelvet beszél, mint a mordvinok, ahol az erza és a moksa két külön nyelv, nagyjából hasonló szétválással, mint a komi és permják esetén. Az egy sajátos helyzet azonban, hogy a moksa és erza csoportok között sok a feszültség, és nem csak a nyelvi kérdésben nehéz egymással megegyezniük. Visszatérve a komikhoz, a kölcsönös érthetőséggel kapcsolatban vegyes attitűddel találkozhatunk. Előfordul, hogy egy permják és egy zürjén inkább oroszul beszélget egymással, mert talán könnyebbnek tűnik egy közös nyelvet beszélni, mint két közeli, de mégis eltérő rokon nyelvet...

Hogyan viszonyul a finnugrisztika és a nyelvtudomány a komi-permjákhoz? Az elmúlt hetven évben a tudományos hozzáállás is megváltozott a permjakkal szemben, lassan a kutatók is elfogadták a politikai döntést, és ma már a többségük külön nyelvként kezeli a komi-permjákokat. A permják tehát valóban önálló-sodott, komi-permjákra külön fordítások készülnek pl. irodalmi művekből, van permják Wikipédia is, a 90-es évek óta a Finnugor Világkongresszuson pedig külön delegáció képviseli őket.

A nyelvcsalád másik, finnségi ágában az utóbbi néhány évtizedben a nyelvészek is több, korábban csupán nyelvjárásnak vagy nyelvváltozatnak tekintett (kis) nyelvet önálló nyelvként ismertek el a beszélők identitásához igazodva: a karél (vagy karjalai) lúd nyelvjárását például már külön nyelvként tartjuk számon. Ugyanígy, a finn–svéd határ által kettéválasztott Tornio-völgyben a svéd oldalon élő finnek nyelvét, a meänkielit ma már a finntől független nyelvnek tekintjük – hasonlóan a norvégiai finn telepések leszármazottainak archaikus finn nyelvjárásból kialakult nyelvét, a kvént.

Megállapíthatjuk, hogy az említett példákban mind vannak nyelvtörténeti okai, melyeket történelmi, ideológiai, vallási és egy sor egyéb tényező befolyásolt. Az is megfontolandó szempont, ami például a számik vagy a hantik esetében sokáig ellene volt a nyelvjárások külön nyelvként való meghatározásának, hogy a kis népek nyelvi alapú szétválasztása csökkentheti a túlélési esélyeiket.

Kiemelten fontosnak tartom, amit az uralisták annyiszor hangsúlyoznak, hogy kutatóként tudatosan törekednünk kell arra, hogy a beszélők számára ne előírjuk, hogy milyen nyelven kell beszélniük. A beszélőket nem kényszeríthetjük, hogy anyanyelvüket használják, hiszen nem mi vagyunk az ő helyzetükben, amikor megélhetésük és gyermekeik jövője adott esetben egy államnyelv elsajátításától függ, viszont azzal, hogy nyelvüket tanuljuk és tanulmányozzuk, azt mutatjuk meg nekik az ő olvasatukban, hogy nyelvük, kultúrájuk érdekes, értékes, hiszen tudományosan is foglalkoznak vele, és messziről jött idegenek azon fáradoznak, hogy minél jobban megismerjék.

A csángó és a komi-permják kérdéshez tehát tudományos szempontból sokféleképpen lehet hozzászólni, de a végső következtetéseket mindenképpen a beszélők, a nyelvhasználók bevonásával lehet megtennünk.

Antal M. Gergely

